

Marta Kaflńska

Neolityczne depozyty gromadne na ziemiach polskich*

WSTĘP

Znaleziska gromadne, które nie stanowią bezpośredniego inwentarza osady lub grobu, określa się pojęciem „depozyt”, „skład” lub „skarb” (H. Geißlinger 1983, s. 320). Dzięki analizie tego typu znalezisk możliwe są studia nad zagadnieniami dotyczącymi kultury materialnej, społecznej i duchowej. Wykazały to już badania nad skarbami z epoki brązu (np.: J. Kostrzewski 1953; W. Blajer 2001) czy depozytami średniowiecznymi (T., R. Kiersnowscy 1959). Nie posiadamy natomiast w literaturze przedmiotu zbiorczego opracowania pewnych i domniemanych skarbów neolitycznych z terenu ziem polskich, jak ma to miejsce w przypadku skarbów z obszaru północnych Niemiec i Danii (M. Rech 1979), Czech (M. Zápotocký 1969; S. Vencel 1975) czy południowej Skandynawii (P. Karsten 1994). Przedstawienie i wstępna analiza tej grupy znalezisk neolitycznych z ziem polskich wydaje się więc konieczna z punktu widzenia aktualnych potrzeb badań nad młodszą epoką kamienia.

Dla uzyskania możliwie najszerszego obrazu zjawiska, jakim są neolityczne depozyty gromadne, analizie poddano wszelkie tego typu znaleziska, znane z ziem polskich. Są to zespoły zawierające wytwory z kamienia, miedzi, kości oraz

ceramikę. Prezentowany w tej pracy zestaw źródeł powstał na podstawie aktualnie dostępnych danych zawartych w literaturze przedmiotu, a jedynie w kilku przypadkach wynika z bezpośredniego wykorzystania zbiorów (dotyczy to składów z Dodowa¹, Dzierżni i Zagórzyc). Niestety, w wielu przypadkach posiadamy tylko lakoniczne i mało przydatne dane o znalezionych skarbach. Szczególnie dotkliwie straty przyniosła II wojna światowa, kiedy to duża część materiałów uległa bezpowrotnemu zniszczeniu lub zaginęła. Dotyczy to zwłaszcza zabytków z terenu Pomorza (muzea w Szczecinie, Słupsku i Darłowie) oraz ze Śląska (Muzeum we Wrocławiu). Często informacje o tych depozytach ograniczają się do krótkiej wzmianki w literaturze lub w archiwum. Brak jest w wielu przypadkach ilustracji oraz dokładnego opisu, co uniemożliwia wykorzystanie w analizie (przykładem mogą tutaj być depozyty z Grzegorzowic czy Kunowa). Ponadto w przypadku wielu depozytów nie uwzględniono informacji na temat okoliczności znalezienia. W wypadku części domniemanych skarbów może więc chodzić o nierozpoznane groby (np. Wierzchowo) lub przypadkowo zgromadzone kolekcje (np. Tchórznica).

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ

Kolejnym kulturom młodziej epoki kamienia można przypisać następujące ilości depozytów: KCWR² – 1, KCWK – 4, CL-P – 11, KPL – 65, KAK – 4, KCP – 1, KCS – 2. Ponadto wystąpiło jeszcze 6 skarbów o nieustalonej przynależności kulturowej. Łączna ilość depozytów poddanych analizie wynosi więc 94, z czego 65 to skarby przedmiotów krzemienianych i wykonanych z innych skał, 10 miedzianych, 10 ceramicznych oraz 9 znalezisk o charakterze mieszanym. Łącznie w omawianych zespołach odkryto co najmniej 889 przedmiotów.

W inwentarzu skarbów kamiennych dominuje półsurowiec krzemieniany w postaci surowych wiórów bez śladów obróbki i użytkowania. Znacznie mniej jest pozostałości produkcyjnych i narzędzi z krzemienia. Stosunkowo liczne są depozyty makrolitycznych narzędzi kamiennych, wykonanych techniką gładzenia ze skał niekrzemionkowych. Wśród depozytów miedzianych ozdoby przeważają nad narzędziami i plastyką figuralną. Ponadto w tej grupie wystąpił jeden skarb (Mierzanowice), w którego wyposażeniu obok narzędzi znalazł się półsurowiec miedziany. W przypadku składów ceramicznych mamy do czynienia tylko ze znaleziskami naczyń. Natomiast

* Artykuł jest skróconą wersją pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. J. K. Kozłowskiego i obronionej w 2004 roku w Instytucie Archeologii UJ w Krakowie.

¹ Wszystkie wzmiankowane w tekście zespoły zostały pokrótce scharakteryzowane na końcu niniejszego artykułu.

² Objaśnienie skrótów: KCWR – kultura ceramiki wstęgowej rytej, KCWK – kultura ceramiki wstęgowej kłutej, CL-P – cykl lendzielsko-połgarski, KPL – kultura pucharów lejkowatych, KAK – kultura amfor kulistych, KCP – kultura ceramiki promienistej, KCS – kultura ceramiki sznurowej.

Tabela 1

Liczba depozytów w obrębie poszczególnych grup surowcowych w danych kulturach

Kultura	Liczba depozytów				
	kamienne	miedziane	ceramiczne	mieszane	razem
KCWR	1				1
KCWK	4				4
CL-P	10		1		11
KPL	45	7	7	6	65
KAK		1	1	2	4
KCP			1		1
KCS	2				2
Nieustalona przynależność kulturowa	3	2		1	6

wśród zespołów o mieszanym charakterze zanotowano niewielką przewagę materiału kościanego nad wyrobami z innych surowców.

W skarbach kamiennych wystąpiły zarówno przedmioty używane, jak i nie noszące śladów zużycia. Kilka skarbów zawiera wyroby połamane (w pewnych przypadkach jest to zabieg celowy, a w innych są to uszkodzenia post-depozycyjne). Natomiast wśród depozytów ceramicznych i o mieszanym składzie, kilka naczyń posiada zapewne intencjonalnie wyszczerbione wylewy (Gajków, Łękno, Sadłuzek).

Podczas badań wykopaliskowych odkryto 37 depozytów, w tym 32 w obrębie osiedli, a pięć na cmentarzyskach. Pozostałe 57 depozytów zaliczono w niniejszej pracy do znalezisk określanych dalej jako znaleziska przypadkowe³.

Pewna część skarbów jest związana ze środowiskiem wodnym (19 depozytów). Pochodzą one z bagien względnie torfowisk (Balice, Bartoszewice, Krowia Góra, Kunowo, Łękno, Płużnica, Sadłuzek, Skarbienice, Sulechowo, Weremowice, Węgorza, Wiklino, Wincentów), z jezior (Czerlejko, Malankowo, Świętosław, Wyżnianka Kolonia) lub z rzek (Gajków, Tchórznicza). Stwierdzenia takie wysuwane są na podstawie okoliczności znalezienia oraz patyny zabytków. Ponadto należy podkreślić fakt, iż w przypadku depozytów ceramicznych taką lokalizację ma połowa znalezisk.

CYKL KULTUR NADDUNAJSKICH

Najstarsze społeczności neolityczne na ziemiach polskich związane są z kręgiem kultur naddunajskich, a więc z KCWR, KCWK i CL-P.

W KCWR zanotowano tylko jeden skarb krzemienisty (Puławy-Włostowice). Z KCWK znamy cztery skarby kamienne (Maciejowice, Plemięta, Sulechowo, Żalęcino). Natomiast fazie starszej i młodszej CL-P można przypisać 10 depozytów krzemienistych (Kraków-Pleszów, Krowia Góra, Tyniec

W 31 przypadkach odnotowano głębokość, na której odkryto skarby. Zaznacza się w tym zakresie duże zróżnicowanie – od 20 cm (depozyt o mieszanym składzie z Gródka) do 200 cm (Jakubowice Murowane).

W pięciu przypadkach (Dzierżnia, Gródek, Kietrz, Komorniki i Skarbienice) zaobserwowano, że depozyt złożony został w glinianym naczyniu. Być może związane to było z chęcią zapewnienia dodatkowej ochrony składanym przedmiotom. Również bardzo rzadko, bo tylko w pięciu skarbach, zaobserwowano szczególnie układ przedmiotów (Igołomia, Pietrowice Wielkie, Pikutkowo, Płonki, Wiklino).

Charakterystykę miejsca znalezienia można podsumować następująco. Na wzniesieniu odkryto 23 depozyty, a pod dużymi głazami narzutowymi poświadczono jest wystąpienie sześciu znalezisk (Bytyń, Dobropole, Stara Dąbrowa, Szczecin-Śmierdnica, Wierzchowo, Żalęcino). Ponadto skarb z Międzyzdrojów umieszczono wśród zgrupowania kamieni, a skład z Gródka zdeponowano pod paleniskiem pieca.

Należy również wspomnieć, iż w przypadku sześciu składów krzemienistych mamy do czynienia ze składankami wiórów (dwa składy z Ćmielowa, Klucze, Kraków-Pleszów, Krowia Góra, Wincentów).

Przechodząc do terytorialnego rozmieszczenia depozytów wypada podkreślić, że ponad połowa (49) pochodzi z Małopolski. Drugim rejonem wyraźnego zagęszczenia skarbów są Kujawy wraz z ziemią chełmińską, skąd znamy 13 znalezisk. Również podobna koncentracja wyróżnia się na Pomorzu Zachodnim, gdzie zarejestrowano 15 skarbów. Pozostałe depozyty nie tworzą wyraźniejszych skupień. Z terenu Śląska znamy ich 6, na Warmii odkryto jeden depozyt, podobnie na Mazowszu. Z Pomorza Wschodniego pochodzą dwa skarby. Natomiast pozostałe pięć znalezisk stwierdzono w Wielkopolsce.

Niestety, wymienione powyżej skupiska są najprawdopodobniej wytworzone sztucznie. Z jednej strony są one wynikiem intensywnych badań, prowadzonych na tych terenach, z drugiej zaś koncentracją osadnictwa.

Omawiając cechy charakterystyczne depozytów neolitycznych należy wziąć pod uwagę ich przynależność kulturową. Dlatego też cechy depozytów poszczególnych kultur i propozycje interpretacji zostaną zaprezentowane w ramach:

- cyklu kultur naddunajskich (KCWR, KCWK i CL-P),
- kultury pucharów lejkowatych,
- kultur późnoneolitycznych (KAK, KCP i KCS).

Mały, Zagórzycze, Kraków-Mogiła – 6 depozytów) i jeden ceramiczny (Złota).

Wyraźne zgrupowanie skarbów można stwierdzić tylko w okolicach Krakowa. Pozostałe wystąpiły pojedynczo w różnych regionach.

Zestaw przedmiotów złożonych w skarbach jest typowy dla wspomnianych kultur. Są to przedmioty znane zarówno z inwentarzy osadowych, jak i z wyposażenia grobów. W pewnym stopniu szczególnie charakter mają depozyty z Żalęcina i Plemięt. Mamy tu do czynienia z importem surowca lub już gotowego wyrobu (T. Wiślański 1987, s. 86).

Wśród całościowego ujęcia zawartości skarbów kamiennych półsurowiec stanowi 72,7% inwentarzy. Na drugim

³ Wprowadzone tu określenie „znalezisko przypadkowe” związane jest z okolicznościami znalezienia, a więc z odkryciem depozytu poza osadą lub cmentarzyskiem.

miejscu znajdują się narzędzia (16,2%), nieco mniej jest pozostałości produkcyjnych (11,1%). W tej grupie surowcowej najliczniejsze są skarby pozostałości produkcyjnych (4 znaleźiska) obok trzech skarbów półsurowca i czterech depozytów zawierających narzędzia. Pozostałe cztery mają mieszaną zawartość, tzn. spotyka się w ich składzie pozostałości produkcyjne, półsurowiec i narzędzia.

W przypadku skarbów z Krakowa-Pleszowa i Krowiej Góry wchodzące w ich skład wióry tworzą składanki.

W środowisku wodnym złożone zostały dwa skarby (Krowia Góra, Sulechowo). Poza tym trzy skarby zostały zdeponowane na wzniesieniu (Tyniec Mały, Zagórzycy, Złota).

Jedyny skład KCWR, z Puław-Włostowic, ze względu na jego zawartość należy przypuszczalnie interpretować w aspekcie ekonomicznym. Chodzi tu o zdeponowany na osadzie półsurowiec, który mógł być zarówno zgromadzoną nadwyżką, jak i dobrem ukrytym w obliczu kryzysu surowcowego. Zapewne jednak był to zapas do ponownego wykorzystania. Należy również wspomnieć, iż wg Bogdana Balcera (1983, s. 77) pozyskiwanie krzemienia świeciechowskiego w tym okresie było najprawdopodobniej wynikiem kontaktów z innymi, jeszcze mezolitycznymi grupami ludności. Odległość od osady w Puławach-Włostowicach do złóż wspomnianego krzemienia wynosiła jedynie 55 km (A. Zakościelna 2002, s. 116). Tak więc surowiec ze złóż opanowanych przez obce społeczności mógł mieć istotne znaczenie i w tym świetle motywy zdeponowania skarbu wydają się jeszcze bardziej zrozumiałe.

Podobnie ekonomiczny charakter mają zapewne trzy depozyty kamienne KCWK (Maciejowice, Plemięta, Żalęcino). Są to znaleźiska przypadkowe zawierające w swym składzie głównie importy. I tak w przypadku znaleźiska z Plemięt chodzi o motyki wykonane z diabazu z szeroko pojętej strefy nadreńskiej, a w skarbie z Żalęcina o motyki z łupków z obszaru dolnośląsko-sudeckiego (T. Wiślański 1987, s. 86). Przedmioty te z pewnością dotarły na teren Pomorza i Kujaw przez dorzecze Odry, być może na skutek dalekosiężnej wymiany. Ze względu na możliwą do przyjęcia dużą wartość omawianych okazów nie możemy wykluczyć społeczno-politycznego lub kultowego charakteru tych skarbów. Z jednej bowiem strony może to być ślad rytualnej wymiany darów pomiędzy przywódcami odległych terytorialnie rodów, a z drugiej strony możemy mieć do czynienia np. z ofiarą zastępczą za dar grobowy, ponieważ podobne okazy znane są z grobów KCWK na Śląsku (H. Seger 1906) i w Niemczech (J. Lichardus 1976, tabl. 7A:6). Natomiast skarb z Sulechowa, ze względu na miejsce zdeponowania, możemy interpretować w aspekcie kultowym (J. Woźny 1996).

W przypadku skarbów krzemiennych CL-P mamy do czynienia zarówno ze znaleźiskami przypadkowymi, jak i z depozytami z osad. W tym czasie nastąpiła w pewnych rejonach stabilizacja osadnictwa oraz nasiliło się korzystanie ze złóż surowców dostępnych w okolicy. Znajduje to również odbicie w składzie depozytów, gdyż na terenie podkrakowskim wykorzystywany był krzemień jurajski i krzemień czekoladowy (np. składy z Krakowa-Mogiły), a na Śląsku krzemień bałtycki śląsko-morawski (skarb z Tyńca Małego). Nastąpił

rozwoj górnictwa – pozyskiwano surowiec metodami odkrywcowymi, co z pewnością wiązało się z wyprawami po krzemień pod kierunkiem specjalistów (J. Lech 1981, *passim*). Być może więc depozyty na osadach (Zagórzycy, Tyniec Mały, Kraków-Pleszów, trzy składy z Krakowa-Mogiły), były zapasami nadwyżki surowca ukrytymi przez wytwórców z myślą o ponownym wydobyciu, zwłaszcza, że były to pozostałości produkcyjne makrolitycznych rozmiarów oraz doborowe wióry bez śladów użytkowania, a więc materiał poszukiwany do wyrobu narzędzi (B. Balcer 1983, s. 119). Niestety, nie posiadamy informacji na temat rodzaju podłoża, w jakim złożone były omawiane skarby. Znane są przypadki ukrywania surowca w celu zabezpieczenia jego odpowiedniej jakości, co umożliwione było poprzez pozostawienie krzemienia w środowisku, zawierającym roztwory kwasów humusowych, które zapobiegało jego wysychaniu i nadawało lepszą łupliwość (M. Rech 1979, s. 74).

Na osadzie w Złotej został również odkryty jedyny skarb ceramiczny, łączony z naddunajskim kręgiem kulturowym. Depozyt ten, złożony z 60 naczyń, interpretowany jest w kategoriach utylitarnych jako skład odrzutów garncarskich (A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1979). Jednak biorąc pod uwagę tak dużą ilość przedmiotów, które symbolizują płodność oraz szczodrość (W. Kopalinski 1990, s. 345), nie możemy wykluczyć także kultowego charakteru tego znaleźiska.

W wypadku znaleźisk przypadkowych depozytów krzemiennych sądzić można, że trzy skarby z Krakowa-Mogiły, zawierające przede wszystkim pozostałości produkcyjne, mają zapewne charakter ekonomiczny, związany z teauryzacją nadwyżek. Na tym terenie występowała bowiem bardzo duża ilość krzemienia jurajskiego, obecnego w omawianych depozytach. Raczej więc trudno byłoby tutaj przyjmować ukrycie np. z powodu narastającego kryzysu surowcowego.

Natomiast wyróżniającym się spośród reszty depozytów CL-P jest skarb z Krowiej Góry, jako jedyny odkryty w środowisku wodnym. Składał się on z surowych wiórów, które tworzyły składanki. Wydaje się, iż w tym przypadku – biorąc pod uwagę miejsce zdeponowania oraz skład znaleźiska – możemy mówić o znaleźisku o charakterze sakralnym. Ofiarodawca zapewne zrezygnował z zamiaru ponownego wydobycia daru. Skarb ten zaliczono tutaj do CL-P ze względu na rodzaj surowca oraz technikę wykonania wiórów. Jednak Marek Florek i Anna Zakościelna uważają, iż mógł być on wprawdzie wyprodukowany przez ludność kultury lubelsko-wołyńskiej, ale zdeponowany został przypuszczalnie przez ludność KPL. Za taką hipotezę przemawiać ma praktykowanie obrzędowości, związanej ze środowiskiem wodnym w KPL, a także brak dowodów na użytkowanie krzemienia czekoladowego przez ludność KPL (M. Florek, A. Zakościelna 2003, s. 420-421; por. też J. Woźny 1996).

Podsumowując możemy więc stwierdzić, iż w kulturach naddunajskich przeważają przypuszczalnie depozyty odwracalne o charakterze ekonomicznym przy znikomym udziale skarbów sakralnych. Brak jest natomiast danych, które przemawiałyby za tym, że skarby ukryto ze względu na migracje, wojny lub inne niepokoje o charakterze politycznym.

Do KPL zaliczyć można dużą grupę depozytów. Z 65 skarbów pochodzi w sumie 448 przedmiotów. Zanotowano 45 depozytów wyrobów krzemiennych, siedem ceramicznych, siedem miedzianych i sześć zespołów o charakterze mieszanym. Z tego 22 odkryto na osadach, pięć na cmentarzyskach, a 38 to znaleziska przypadkowe.

W inwentarzach depozytów krzemiennych półsurowiec wiórowy oraz narzędzia przeważają ilościowo nad pozostałościami produkcyjnymi. Należy tu jednak zaznaczyć, iż w grupie narzędzi blisko połowa to krzemienne siekiery.

W wypadku depozytów miedzianych przeważają ozdoby oraz narzędzia. Resztę stanowi półsurowiec miedziany i plastyka figuralna. Warto wspomnieć, iż 95,5% udziału wśród narzędzi miedzianych mają siekiery.

Na zawartość depozytów ceramicznych złożyły się tylko naczynia. Natomiast w składzie zespołów o charakterze mieszanym największa frekwencja przypada na materiał kostny. Pozostałe wyroby to półwytwory kościane, narzędzia kamienne i kościane oraz inne przedmioty.

Można wyróżnić kilka regionów, gdzie skarby KPL tworzą pewne skupienia. Wyraźne zagęszczenie obserwuje się na Pomorzu Zachodnim, na ziemi chełmińskiej i na Kujawach oraz w dorzeczu górnej Wisły. Ponadto po kilka depozytów znanych jest z Wielkopolski i zachodniej Lubelszczyzny. Jednak, jak już wcześniej wspomniano, takie rozprzestrzenienie znalezisk może mieć związek ze stanem badań.

W tym miejscu należy wspomnieć o skarbach krzemiennych i ich przestrzennym stosunku do kopalń.

Przedmioty obecne w tych składach wykonane są w przeważającej ilości z krzemienia świeciechowskiego oraz wołyńskiego. Odpowiada to sytuacji surowcowej, jaka miała miejsce wśród społeczności KPL, które do wyrobu narzędzi wykorzystywały głównie te dwa gatunki krzemienia (B. Balcer 1983, s. 131, 153). Szczególnie ważny był surowiec świeciechowski, który rozprzestrzeniony był w promieniu do 400 km od miejsca wydobycia (B. Balcer 1975, ryc. 56). Depozyty z Kujaw i ziemi chełmińskiej zawierają w swym składzie wspomniany surowiec, który zapewne importowano wzdłuż doliny Wisły (B. Balcer 2002, s. 163). Jolanta Małecka-Kukawka, w trakcie badań traseologicznych narzędzi z surowców importowanych z kilku osad na omawianym terenie Kujaw i ziemi chełmińskiej, nie zauważyła jakiegos szczególnego ich przeznaczenia. Stwierdziła, iż z punktu widzenia interpretacji gospodarczych, biorąc pod uwagę trudności w zdobyciu surowca, mamy do czynienia z nieracjonalnym i nieekonomicznym działaniem owych społeczności KPL (J. Małecka-Kukawka 2002, s. 165). Jednym z wyjaśnień może być przypisanie tym przedmiotom funkcji nie utylitarnych, a symbolicznych. Być może mamy więc do czynienia z wymianą darów między rodami (M. Mauss 1973), której przedmiotem był krzemień świeciechowski – atrakcyjny z wyglądu i odznaczający się wysokimi walorami technicznymi (J. Małecka-Kukawka 1994). Uważa się bowiem, iż w społecznościach KPL miało już zapewne miejsce większe zróżnicowanie struktur społecznych i początki kształtowania się organizacji wodzowskich (J. Lech 1983, s. 125). Ta sytuacja może znaleźć potwierdzenie właśnie w znaleziskach skarbów. Jednakże istnieje również inna możliwość interpretacji tych przedmiotów – jako zapasów środka

płatniczego. Z pewnością bowiem wyroby te posiadały nad dolną Wisłą odpowiednio większą wartość, niż w pobliżu złóż (B. Balcer 1975, s. 270). Ponadto istotnym argumentem jest fakt, że odznaczają się jednolitością form i wymiarów (jednakowej długości wióry pochodzą ze skarbów w Wielkich Radowiskach i Zarębowie).

Nieco odmiennie przedstawia się kwestia skarbów odkrywanych w pobliżu wychodni surowca. Taka sytuacja istnieje w przypadku kilku depozytów z osad (Ćmielów, Gródek, Szychowice) oraz jednego znaleziska przypadkowego (Dodów). W wypadku tego ostatniego mamy do czynienia z wyrobami z k. jurajskiego, obecnego na terenie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, a więc zawartość skarbu jest wyrobem miejscowym. Natomiast osada w Ćmielowie jest usytuowana w odległości 9 km od kopalni k. pasiastego w Krzemionkach Opatowskich oraz 22 km od kopalni w Świeciechowie-Lasku (B. Balcer 2002, s. 13). Z jej terytorium znany aż sześć depozytów, które zawierały wyroby wykonane z obu powyższych gatunków krzemienia. Najprawdopodobniej były to depozyty o charakterze ekonomicznym, które w każdej chwili mogły zostać ponownie wydobyte. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania dotyczące dużego znaczenia krzemienia świeciechowskiego, możliwe jest przypuszczenie, iż były to depozyty przeznaczone na wymianę. Można przyjąć, że były to przydomowe składy półsurowca. Zdeponowane w nich wyroby mają różne rozmiary i nie są tak zunifikowane, aby mogły służyć jako środek płatniczy. Podobny charakter miały przypuszczalnie także skarby z Gródka oraz jeden depozyt z osady w Szychowicach. Zawierały one półsurowiec i narzędzia wykonane z surowca świeciechowskiego, pasiastego i wołyńskiego. Wychodnie tego ostatniego znajdują się w odległości 50 km (B. Balcer 1983, ryc. 181). W przypadku składów z Gródka, obok interpretacji gospodarczej możliwa jest również interpretacja o charakterze politycznym. Posiadamy bowiem ślady po pożarze osiedla (T. Wiślański 1979, s. 255), co może np. świadczyć o niepokojach i niszczycielskich najazdach innych grup ludności.

Wracając do pozostałych depozytów należy zwrócić baczniejszą uwagę na miejsce i sposób ich zdeponowania, co pozwoli zaproponować dalsze możliwości interpretacji.

Kilka skarbów zostało zaznaczonych na powierzchni dużym głazem narzutowym. Tego typu zabieg mógł mieć różne cele. Sygnalizował miejsce zdeponowania, gwarantując możliwość ponownego wydobycia skarbu. Można też poważnie brać pod uwagę, że starano się w ten sposób oznaczyć miejsce, które było święte lub też stawało się święte po złożeniu daru. Takie przypadki spotykamy w KPL na terenie Francji, gdzie pod menhirami złożono depozyty kultowe (Z. Krzak 2001, s. 40). Kamień mógł więc spełniać podobną rolę, jaką w przypadku pochówku spełnia kurhan. Być może jest to zbyt śmiało wnioskowanie, jednak mogą to potwierdzać dodatkowe czynniki, a mianowicie to, iż w dwóch przypadkach kamieniem przykryto skarby wyrobów miedzianych (Bytyń, Szczecin-Śmierdnica), które zawierały w swym składzie unikatowe przedmioty (figurki wolków oraz topór). Wszystko to zdaje się przemawiać za kultowym charakterem owych dwóch skarbów.

Należy również wspomnieć o skarbie z Międzyzdrojów, odkrytym wśród zgrupowania dużych kamieni.

Spośród skarbów z miejsc eksponowanych większość pochodzi z osad na wysoczyznach, a tylko jeden taki depozyt (Mierzanowice) należy do grupy znalezisk przypadkowych.

Pięć skarbów odkryto w pojemniku, którym było naczynie gliniane (Dzierążnia, Gródek, Kietrz, Komorniki, Skarbienice). Natomiast w trzech wypadkach zanotowano, że przedmioty były zdeponowane w jakimś osobliwym układzie (Pikutkowo, Pietrowice Wielkie, Płonki – por. katalog).

Pewna część skarbów pochodzi ze środowiska wodnego. Szczególny teren występowania takich depozytów to Lubelszczyzna (Weremowice, Wincentów, Wyżnianka Kolonia) oraz Kujawy i ziemia chełmińska (Skarbienice, Malankowo, Bartoszewice, Sadłużek, Świętosław). Te znaleziska już tylko ze względu na miejsce odkrycia mogą być interpretowane w aspekcie kultowym. Woda bowiem posiadała wymiar symboliczny i w KPL istniał pewien system wierzeń z nią związanych, przejawiający się w składaniu darów wotywnych w bezodpływowych zbiornikach (T. Wiślański 1979, s. 258; J. Woźny 1996, *passim*).

Rytuał „czczenia wód” (epifanii akwaticznych) wywodził się z tradycji północnoeuropejskich grup KPL. Na niektórych bagnach z terenów Danii stwierdzono istnienie pomostów, mających prawdopodobnie ułatwić ludziom deponowanie ofiar. Na te ostatnie składały się nie tylko wyroby ceramiczne, czy krzemienne, ale również kości zwierzęce i ludzkie (J. Becker 1947, *passim*). Być może z podobnymi założeniami mamy do czynienia w Grójcu, gdzie w torfie obok dużej ilości drewna odkryto również ceramikę oraz kości zwierzęce i ludzkie. Według Manfreda Recha (1979, s. 76) część naczyń, deponowanych w takich miejscach, z pewnością była widoczna nad powierzchnią zbiornika wodnego. Interesującym jest również fakt, iż wydobyte naczynia ceramiczne miały obtłuczone szyjki (L. Gabałówna 1964, s. 31–32). Zresztą podobnemu zabiegowi poddano również okazy z Łękna, Gajkowa, czy Sadłużka. Być może związane było to z jakimś rytuałem dokonywanym tuż przed zdeponowaniem daru. Takiemu działaniu poddano również naczynie ze składu w Pikutkowie, co wraz ze szczególnym układem pozostałych wyrobów może wskazywać na kultowy charakter depozytu.

W przypadku wspomnianego wyżej skarbu ze Świętosławia jego wotywny charakter jest podkreślony przez cechy naczyń. Są to bowiem okazy o miniaturowych rozmiarach, co jest bardzo rzadkim zjawiskiem w KPL. Byłby to więc rodzaj „naczyni okazjonalnych”, wykorzystywanych do celów specjalnych (A. Cofta-Broniewska, A. Koško 1982, s. 65).

Należy również przypomnieć jedno z naczyń depozytu z Gajkowa, które posiada w przydennej partii ścianki otwór w typie tzw. otworów dusznych (W. Wojciechowski 1996, s. 17). Ten szczegół może sugerować, iż była to popielnica, w której złożono spalone szczątki zmarłego. Wprawdzie znalazca oddał puste naczynie, ale jednak nie możemy być pewni, że tak właśnie było w momencie odkrycia. Złożenie ofiary ze spalonych szczątków ludzkich w rzece mogłoby korespondować z ofiarą osobnika niespalonego w Sadłużku i być kolejnym dowodem na sakralne znaczenie środowiska wodnego dla ludności KPL. Zmarli bowiem, wędrujący do podziemi, którymi tutaj jest otchłań wód, stają się opiekunami najgłębszych zasobów płodności i dobrobytu. Być może więc ludzie złożeni w ofierze mieli chronić i zabezpieczać ciągłość urodzaju dla swych potomków (J. i R. Tomicki 1975, s. 141).

Podczas gdy na Kujawach i ziemi chełmińskiej dominują znaleziska naczyń, na terenie Lubelszczyzny mamy do czynienia z niewielką ilością depozytów krzemiennych wydobytych z torfowisk. W ich składzie znalazły się makrolityczne wióry, nie posiadające śladów użytkowania. Były więc wykonane specjalnie po to, aby złożyć je jako ofiarę. Być może był to dar w imię zasady *do ut des* i stąd wyselekcjonowany zestaw przedmiotów, który miał zapewnić „zakupienie” określonego dobra u istot nadprzyrodzonych (por. odnośnie epoki brązu Ch. Sommerfeld 1994).

Zauważyć można, iż wśród znalezisk wodnych dominują wyroby z gliny. Naczynie ma symbolizować płodność natury, pierwotną otchłań, a więc świat podziemny. Jest również związane znaczeniowo z kobietą. W połączeniu z wodą staje się natomiast atrybutem obfitości i dostatku (W. Kopaliński 1990, s. 147, 446–447). W symbolicznej akwaticznej KPL mamy jeszcze dodatkowe właściwości naczynia – miniaturyzację wyrobów (Świętosław) oraz celowe uszkodzenie naczyń, a więc destrukcja realnej formy, która ma otwierać drogę do zapomnianego pra-ustanowienia materii (A. Kępińska 1983, s. 195).

Tak więc płodność ziemi, naczynie i pożywienie, otchłań jezior i bagnisk łączy idea prajedności człowieka i sfery akwaticznej. Jest to typowe dla ustroju „dionizyjskiego”, gdzie omawiany żywioł jest postrzegany jako pewność dobrobytu, którym woda obdarza tak, jak bóg Dionizos (J. Woźny 1996, s. 125–126). Z ustrojem tym wiąże się również kwestia kultu agrarnego, w którym poważną rolę odgrywało bydło rogate. Przejawia się to w znaleziskach podobizn tych zwierząt na osadach (np. gliniana figurka barana z Krężnicy Jarej) oraz w depozycie z Bytnia (miedziane wołki). Znane są również naczynia z uszkami, które imitują bydłęce rogi (Z. Podkowińska 1961, s. 21; T. Wiślański 1979, s. 259).

Z kultem agrarnym związane są również znaleziska siekier oraz narzędzi żniwnych. Te ostatnie występują bardzo często w skarbach wyrobów krzemiennych. Są zapewne przejawem kultu płodności, ponieważ sierp symbolizuje słońce, rośnięcie, plony. Wyobraża również nadzieję urodzaju, odrodzenie, cykl odnawiających się zbiorów (W. Kopaliński 1990, s. 379).

Szczególną uwagę zwraca duża ilość skarbów siekier na Pomorzu Zachodnim.

Siekiera pełniła w neolicie bardzo ważną rolę gospodarczą i kultową (R. Bradley 1990, s. 44). Jako narzędzie walki i pracy symbolizowała potęgę i posiadała apotropaiczną moc (J. Bąbel 1980, *passim*). Potwierdzeniem tego mogą być znaleziska miniaturowych siekier, które często posiadały otwór do zawieszania, wywiercony w obuchu. Były wykonane z różnych surowców (łupek, nefryt, kość) i spełniały zapewne rolę amuletów, chroniących przed złymi mocami. Szczególnie ważne było w tym przypadku ostrze⁴, w którym tkwiła skuteczna siła zdolna pokonać wszystkie inne moce wrogie człowiekowi. Siłę tę znacznie potęgowało skojarzenie siekiery z błyskawicą i ogniem niebiańskim (P. Valde-Nowak 1995, s. 14–15, tam dalsza literatura). Została utożsamiona z piorunem na podstawie podobieństwa gwałtownego ruchu (w pracy i walce), identyczności działania (siekiera rozłupuje drzewo jak piorun) oraz istoty ognia ukrytej w materiale, z jakiego wykonano to narzędzie (iskra krzemienista). Ponadto

⁴ Być może dlatego też tylko ta część siekiery była dokładnie wyszlifowana (J. Kowalczyk 1956, s. 45, przyp. 27).

siekiera była utożsamiana z bóstwem żeńskim, przez co stała się symbolem płodności. W ręku bóstwa żeńskiego znalazła się dlatego, iż wiązała się z działalnością kopieniacką, która w społecznościach pierwotnych jest pracą kobiet, a kojarzyła się z płodnością również ze względu na to, iż użyta jako narzędzie pracy, przynosiła dobrobyt (J. Bąbel 1980, *passim*; W. Szafranski 1987, *passim*). Symbolizowała hojność natury i zależność od niej (A. Whittle 1995, s. 254). To wszystko sugeruje więc kultowy charakter powyżej wspomnianych skarbów siekier. Takie składy znane są także z południowej Skandynawii, gdzie zostały zdeponowane w środowisku wodnym (R. Bradley 1990, s. 58). W przypadku znanych z ziem polskich skarbów KPL tylko o jednym posiadamy informację, iż został odkryty w bagnie (Węgorza). Niewykluczone, iż przynajmniej niektóre z pozostałych depozytów również pochodziły ze środowiska wodnego, ale nie zostało to odnotowane w momencie odkrycia. Woda natomiast była symbolem kosmicznym, zbiornikiem wszystkich zarodników, substancją magiczną. Woda leczyła, odmładzała, zapewniała życie wieczne. Jednocześnie zawierała w sobie życie, krzepkość i nieśmiertelność (M. Eliade 1966, s. 158–159). W świetle tego zdeponowanie siekier w środowisku wodnym może być również śladem po ofierze zastępczej za dar grobowy. Tym bardziej, iż na terenie Pomorza siekiery znane są tylko ze skarbów i znalezisk pojedynczych, natomiast brak ich zupełnie w wyposażeniu grobowym (K. Siuchniński 1972, s. 87).

Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż większość z tych skarbów zawierała po dwie siekiery, co być może związane było z jakimś specjalnym rytuałem. Liczba dwa symbolizuje bowiem początek, prapodział, życie i śmierć, ducha i materię oraz więź między śmiertelnością i nieśmiertelnością

KULTURY PÓŹNONEOLITYCZNE

Nasilony w późnym neolicie proces przechodzenia od osiadłego trybu życia społeczności rolniczo-hodowlanych do półkoczowniczego trybu życia społeczności pasterskich, związany z powstaniem KAK, KCP i KCS, może tłumaczyć zmniejszenie się ilości interesujących nas źródeł.

Z KAK znamy jeden skarb miedziany (Krajnik Dolny), jeden skład ceramiczny (Płużnica) i dwa depozyty o charakterze mieszanym (Tomaszkowo, Wierzchowo). W KCP zanotowano tylko jeden skarb ceramiczny z Igołomi, a w KCS dwa składy krzemienne (Kunowo, Wiklino). Z tego jeden depozyt (Igołomia) odkryto na osadzie, a pozostałe to znaleziska przypadkowe. Skarby KAK z Płużnicy oraz skarby KCS z Kunowa i Wiklina odkryto w środowisku wodnym (bagny), a depozyt KAK z Wierzchowa zaznaczono na powierzchni dużym głazem narzutowym. Szczególny układ zabytków zaobserwowano w skarbach z Igołomi i Wiklina.

Tak mała liczba depozytów nie pozwala na zaobserwowanie jakichkolwiek prawidłowości dotyczących ich rozkładu terytorialnego.

Wiele wskazuje na to, że wszystkie powyższe skarby powinno się interpretować w aspekcie kultowym. Depozyt miedziany KAK z Krajnika Dolnego zawierał siekiery oraz ozdoby – bransoletę i tarczkę z ornamentem. Siekiera, jak już wcześniej wspomniano, symbolizuje moc i błyskawicę, a surowiec, z jakiego ją wykonano, to substancja nadprzyro-

(W. Kopaliński 1990, s. 76). Być może więc złożenie w magicznej wodzie dwóch siekier, które symbolizowały potęgę, miało na celu zapewnienie powodzenia dla żyjącego lub życia wiecznego dla zmarłego.

Wracając jeszcze do skarbów miedzianych, które wystąpiły w KPL, to zawarte w nich siekiery uznawane są za import, a i pozostałe wyroby nie mają swoich odpowiedników w KPL na terenie Polski (A. Szpunar 1987). Z pewnością szlak dystrybucji miedzi wiódł przez Bramę Morawską i przełęcze sudeckie na Śląsk (Kietrz) do Wielkopolski (Bytyń, Rudki) i Kujaw (Skarbenice), jak również wzdłuż Wisły (Mierzanowice, Przeuszyn) i Bugu (J. Fogel 1983, s. 150).

Miedź posiadała zapewne sens magiczny, uzewnętrzniony dzięki zmysłowo uchwytym własnościom polysku. Ów polysk był świadectwem tego, iż surowiec ten był siedliskiem mocy, która miała się ujawniać w akcie wytwórczym. Używany w tym celu ogień byłby natomiast przedłużeniem działania słońca. Jeżeli więc miedź była substancją nadprzyrodzoną, to każdy skarb wyrobów z tego surowca ma charakter kultowy, święty⁵ (A. P. Kowalski 2000, *passim*).

Obok więc szeroko rozprzeszczerzonych wierzeń chtonicznych mamy zapewne również do czynienia z początkami kultu solarnego, którego apogeum następuje w epoce brązu.

Ostatnim problemem, na który należy zwrócić uwagę, jest kwestia depozytów w obrębie grobów megalitycznych. Mamy do czynienia z pięcioma depozytami złożonymi w ścianach konstrukcji dwóch pochówków na cmentarzyskach (Pawłów, Malice Kościelne). Groby te nie posiadały żadnego wyposażenia, więc skarby w ich obrębie mogą oznaczać ofiarę zastępczą za dar grobowy (por. dla epoki brązu: H.-J. Hundt 1955).

dzona, związana ze słońcem. Również motyw, który znajduje się na tarczce – krzyż wpisany w koło – jest dość powszechnie interpretowany jako symbol słońca i wyraz jego kultu (A. Gardawski 1959, s. 161; W. Kopaliński 1990, s. 428). W przypadku tego przedmiotu znane są analogie z bursztynu i kości (T. Wiślański 1979, s. 299), uważane także za przejaw kultu solarnego.

Wyjątkowy układ czerpaków w skarbie z Igołomi przemawia również za jego kultowym charakterem. Być może ofiara ta miała zapewnić obfite zbiory, gdyż naczynie symbolizuje płodność natury (W. Kopaliński 1990, s. 345).

Z kultem płodności można również wiązać skład z Wiklina, gdzie dwie z sześciu siekier umieszczone były pionowo, ostrzami w dół. Taki układ symbolizuje ityfallus, który przypisany jest bóstwom płodności i oznacza urodzaj (W. Kopaliński 1990, s. 90, 428).

Natomiast z zaliczonego do KCS skarbu z Kunowa pochodzi pięć siekier, co w połączeniu ze środowiskiem wodnym i magiczną rolą narzędzi także może wskazywać na wotywny charakter znaleziska.

⁵ Siekiery miedziane odznaczały się z pewnością podobną symboliką, jak siekiery krzemienne, do czego dochodziły jeszcze asocjacje solarne.

UWAGI KOŃCOWE

1. Skarby pojawiają się już w KCWR, lecz największa ich ilość przypada na czasy KPL. Początkowo są to tylko depozyty wyrobów kamiennych, jednak z czasem dochodzą do tego skarby zawierające w swym składzie również naczynia ceramiczne oraz przedmioty miedziane.
2. Przeważają znaleziska składów krzemienych, w których dominuje półsurowiec. Depozyty miedziane zawierają głównie ozdoby, a w skarbach o mieszanym składzie zanotowano niewielką przewagę materiału kościanego. Natomiast skarby ceramiczne zawierają tylko naczynia.
3. Na ziemiach polskich można wyróżnić kilka rejonów zagęszczenia skarbow. Jest to jednak najprawdopodobniej sztuczne zjawisko, spowodowane skoncentrowaniem osadnictwa i stanem badań na tych terenach.
4. Deponowanie skarbow najprawdopodobniej uwarunkowane było sytuacją gospodarczą (nadwyżki surowców) oraz wierzeniami religijnymi i związanymi z nimi obrzędami. Jak dotąd brak argumentów, które przemawiałyby za tym, że przyczyną składania skarbow były wydarzenia o charakterze politycznym.
5. Skarby odkryte w kulturach naddunajskich należy przy obecnym stanie badań w większości interpretować w aspekcie ekonomicznym, a więc traktować przede wszystkim jako składy zapasów surowca.
6. Najwięcej depozytów odkryto w KPL i w przeważającej części mają one charakter znalezisk wotywnych. Można o tym wnioskować na podstawie miejsca ich złożenia (np. w środowisku wodnym czy pod gładem narzutowym), osobliwego układu przedmiotów, a przede wszystkim na podstawie zawartości (miniaturowe lub rytualnie uszkodzone naczynia; kości ludzkie i zwierzęce; wyroby miedziane związane z kultem słońca; narzędzia żniwne, będące symbolem płodności, itd.).
7. Również depozyty KAK, KCP i KCS powinno się interpretować w aspekcie kultowym, bowiem w ich składzie obecne są wyroby związane z symboliką solarną oraz z symboliką płodności natury.

KATALOG

UWAGI WSTĘPNE

Poniższy katalog jest zestawieniem depozytów kamiennych, ceramicznych, miedzianych oraz tzw. mieszanych z terenu Polski. Opiera się na aktualnie dostępnych danych z literatury przedmiotu i w kilku wypadkach na kwereńdzie zabytków oryginalnych.

W związku z obecnością kilku kategorii surowców zastosowano podział stanowisk na cztery grupy, tj. wymienione wyżej depozyty kamienne, ceramiczne, miedziane oraz mieszane. Ta ostatnia grupa obejmuje znaleziska gromadne, które nie są jednolite pod względem surowcowym, czyli zawierają np. wyroby kościane wraz z kamiennymi, itd. W przypadku depozytu złożonego w naczyniu to ostatnie potraktowano jako pojemnik i depozyt zaliczono do jednej z powyższych grup, kierując się jedynie zawartością naczynia. W obrębie każdej z czterech grup zastosowano alfabetyczny układ miejscowości.

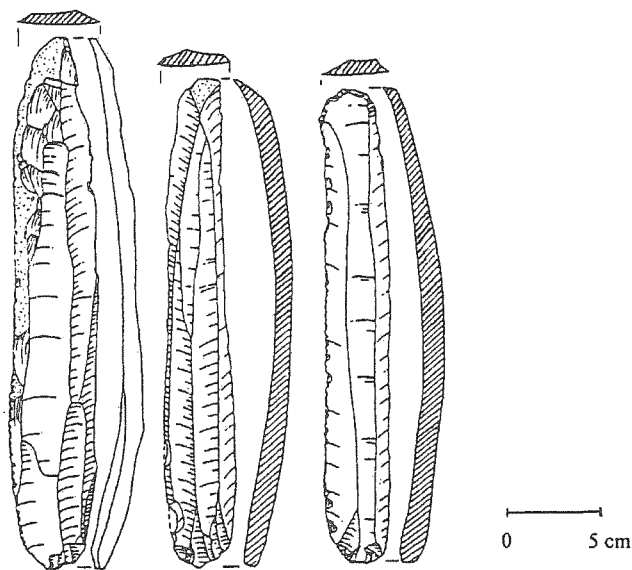
Numeracy figurujące przed każdą nazwą stanowiska odpowiadają numerom umieszczonym na mapie (ryc. 13), przy czym numeracja ta jest ciągła bez względu na czteroczęściowy podział katalogu.

Dane w katalogu ograniczone zostały do informacji na temat przynależności administracyjnej stanowiska, okoliczności i daty znalezienia, przynależności kulturowej oraz sumarycznego wykazu inwentarza depozytu.

Dawne niemieckie nazwy miejscowości zostały uwzględnione w nawiasach przy literaturze.

Depozyty kamienne

1. Balice, gm. Gnojno, pow. buski, woj. świętokrzyskie; podczas prac melioracyjnych, na głębokości „łokcia”, 1892; KPL; z kilkudziesięciu wiórow zachowało się 6 egz. Lit.: E. Majewski 1897; J. Kostrzewski 1918, s. 157; S. Krukowski 1920, s. 199; L. Kozłowski 1924, s. 88; J. K. Kozłowski 1961, s. 11; S. Kowalski 1963, s. 70; B. Balcer 1975, s. 194.



Ryc. 1. Byczyna, woj. kujawsko-pomorskie (wg B. Balcer 1983)

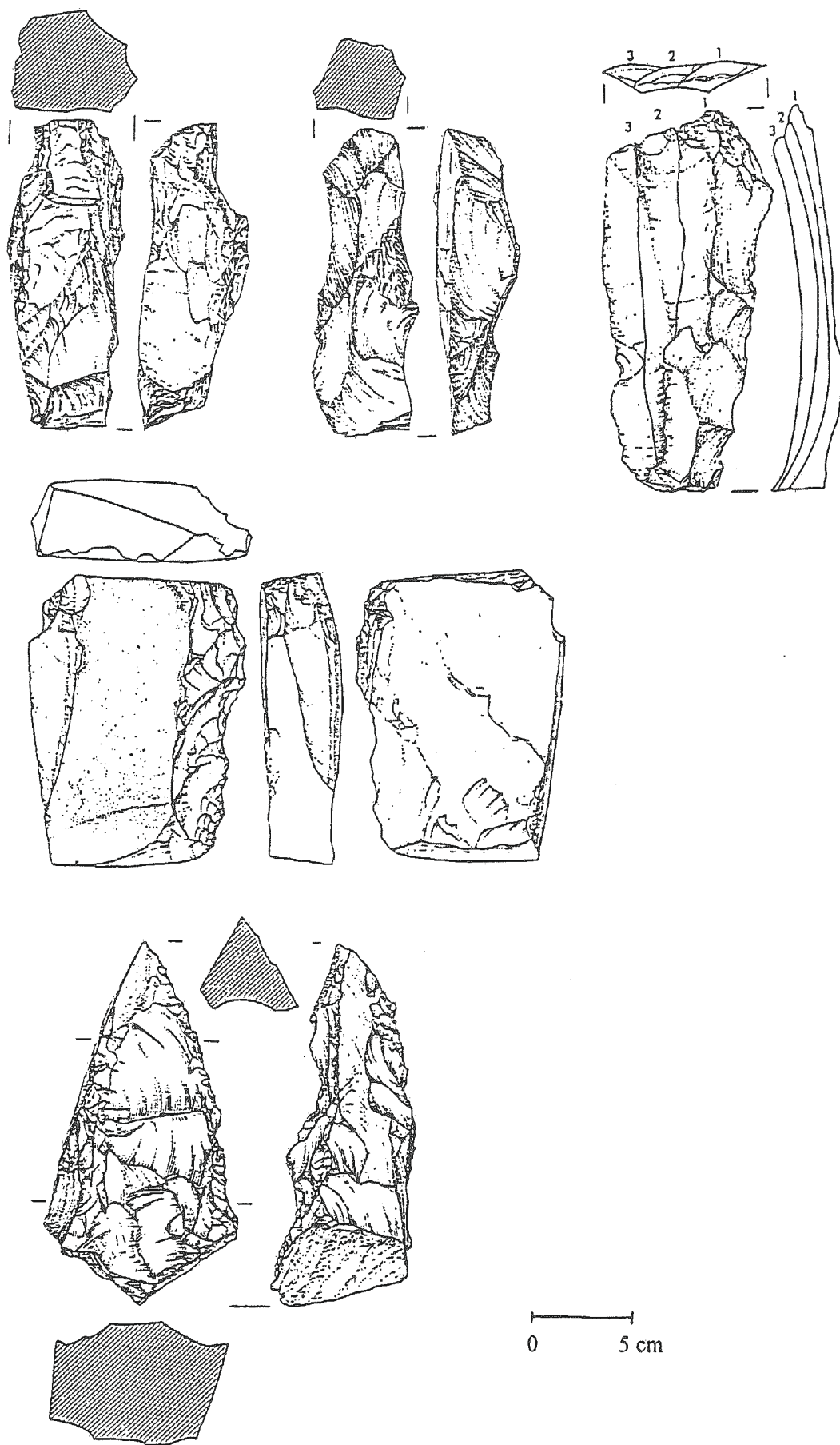
Abb. 1. Byczyna, Kujawsko-pomorskie Woiw. (nach B. Balcer 1983)

Рис. 1. Бычина, Куявско-поморское воев. (согл. B. Balcer 1983)

2. Byczyna, gm. Dobrze, pow. radziejowski, woj. kujawsko-pomorskie (ryc. 1); KPL; 2 wióry, 3 sierpce. Lit.: B. Balcer 1983, s. 157, ryc. 26:9-11.

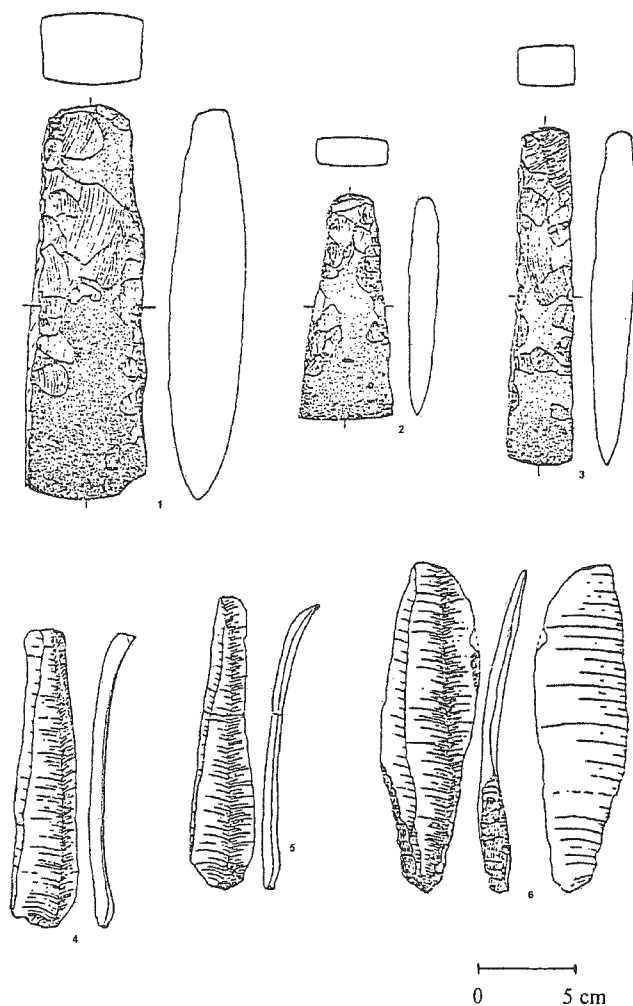
3. Ćmielów, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie, stan. 1, rejon III; podczas wykopalisk, 1950; KPL; 11 wiórow, siekiera, bryła krzemien-na? (wióry ściśle do siebie przylegały). Lit.: Z. Podkowińska 1951, s. 202, s. 221, ryc. 2; B. Balcer 1971, tabl. 3, s. 56; 2002, s. 26, 141, 184, ryc. 16, 34a; J. Libera 2003a, tab. 2.

4. Ćmielów, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie, stan. 1, rejon III; podczas wykopalisk, 1950; KPL; 31 wiórow, obłupień, obłup (14 wiórow tworzy cztery składanki). Lit.: Z. Podkowińska 1951, s. 202; B. Balcer 1975, s. 298, ryc. 7b, 14a-b; 2002, s. 26, 141, 184, ryc. 8a-b, 18b-c; J. Libera 2003a, tab. 2.



Ryc. 2. Śmielów, woj. świętokrzyskie, jama 183 (wg B. Balcer 2002)
 Abb. 2. Śmielów, Świętokrzyskie Woiw. Grube 183 (nach B. Balcer 2002)
 Рис. 2. Цъмелов, Съвентокжиское воев., яма 183 (согл. В. Balcer 2002)

5. **Ćmielów**, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie, stan. 1, rejon II; podczas wykopalisk, 1947 lub 1948; KPL; 6 wiórów (3 wióry tworzą składankę). Lit.: B. Balcer 1975, s. 297; 2002, s. 26, 140, 181, ryc. 18a; J. Libera 2003a, tab. 2.
6. **Ćmielów**, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie, stan. 1, rejon III, jama 183 (ryc. 2); podczas wykopalisk, 1954; KPL; kilka obłupów, 2 zaczątkowce siekier, pik, zaczątkowy rdzeń wiórowy. Lit.: Z. Podkowińska 1955, ryc. 13; B. Balcer 2002, s. 26, 141-142, 185, ryc. 19h, 21a-b, 40a.
7. **Ćmielów**, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie, stan. 1, rejon I; podczas wykopalisk, 1947 lub 1948; KPL; 10-12? rdzeni wiórowych. Lit.: B. Balcer 1971, s. 56, tabl. 2; 1975, s. 191, s. 298, ryc. 1, 8b-d, 9; 2002, s. 26, 177; J. Libera 2003a, tab. 2.
8. **Ćmielów**, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie, stan. 1, rejon I; podczas wykopalisk, 1947 lub 1948; KPL; 11 tłuczków, 12 zaczątkowców siekier. Lit.: B. Balcer 2002, s. 26, 178; J. Libera 2003a, tab. 2.
9. **Dobropole**, gm. Wolin, pow. kamieński, woj. zachodniopomorskie; pod dużym głazem narzutowym, XIX/XX; KPL; 4-5? siekier. Lit.: „Monatsblätter” 1900, s. 188 („Dobberphul, Kr. Cammin”); D. Walter 1901, s. 247 („Dobberphul, Kr. Cammin”); K. Siuchniński 1969, s. 180-181.
10. **Dodów**, gm. Radziemice, pow. proszowicki, woj. małopolskie⁶ (ryc. 3); w czasie orki, na głębokości 25-30 cm; KPL; 3 siekiery, narzędzie siekieropodobne, narzędzie na wiórze, 3 wióry. Lit.: S. Kowalski 1963, M. Nowak 1988, s. 143.
11. **Dzierążnia**, gm. Działoszyce, pow. pińczowski, woj. świętokrzyskie⁷; 1924; KPL; depozyt w naczyniu, z którego ocalał jeden wiór. Lit.: Graba-Łęcka-Paderewska 1963, s. 25, tabl. XXXV:1; B. Balcer 1975, s. 292; J. Libera 2003a, tab. 2.
12. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; 1994; KPL; 13 wiórów. Lit.: K. Krysiak 1956, s. 49 (tylko informacje dotyczące położenia stanowiska); A. Zakościelna 1997; J. Libera 2003a, tab. 1.
13. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; podczas wykopalisk; KPL; 5 wiórów. Lit.: K. Krysiak 1956, s. 49; B. Balcer 1983, ryc. 23: 7-9; W. Gumiński 1989, s. 115; A. Zakościelna 1997, s. 103.
14. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; podczas wykopalisk, na głęb. 25 cm, 1954; KPL; 5 wiórów, 2 sierpe, siekiera, dwustronnie szlifowana płyta kamienna. Lit.: J. Kowalczyk 1956, s. 28, tabl. I:1; K. Krysiak 1956, s. 49; B. Balcer 1975, s. 192, s. 319, ryc. 50; W. Gumiński 1989, s. 29, ryc. 74:8; J. Libera 2003a, tab. 1.
15. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; podczas wykopalisk, na głęb. 25 cm; 1954; KPL; 3 wióry, 2 siekiery. Lit.: K. Krysiak 1956, s. 49; W. Gumiński 1989, s. 29, ryc. 65; J. Libera 2003a, tab. 1.
16. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; podczas wykopalisk, na głęb. 40 cm; 1954; KPL; 6 wiórów, 1 wiórowiec. Lit.: J. Kowalczyk 1956, s. 28; B. Balcer 1975, s. 192, 319; W. Gumiński 1989, ryc. 69: 1-2, 71:11; J. Libera 2003a, tab. 1.
17. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; podczas wykopalisk, na głęb. 40 cm; 2001; KPL; 2 drapacze, 2 wiórowce. Lit.: J. Kowalczyk 1956, s. 28 (tylko informacje dotyczące położenia stanowiska); A. Reszczyńska 2003, s. 340, fot. 4; J. Libera 2003a.
18. **Grzegorzowice**, gm. Waśniów, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie; KPL; 42 okazy, m.in. wióry, fragmenty wiórowców i sierpców, 5 drapaczy, wiertnik. Lit.: J. Kostrzewski 1918, s. 158; J. K. Kozłowski 1961, s. 11; B. Balcer 1975, s. 192, 301; J. Libera 2003a, tab. 2.



Ryc. 3. Dodów, woj. małopolskie (wg S. Kowalski 1963)

Abb. 3. Dodów, Małopolskie Woiw. (nach S. Kowalski 1963)

Рис. 3. Додув, Малопольское воев. (согл. S. Kowalski 1963)

19. **Klementowice**, gm. Kurów, pow. puławski, woj. lubelskie, stan. 7; podczas wykopalisk; KPL; 3 siekiery. Lit.: B. Balcer 1975, s. 322; J. Libera 2003; 2003a, tab. 2.

20. **Klucze**, gm. Klucze, pow. olkuski, woj. małopolskie; podczas kopania piasku; 1927 lub 1928; KPL; 3 wióry, fragment wióra, wiórowiec, 3 sierpe (2 wióry tworzą składankę). Lit.: J. Kostrzewski 1929; B. Balcer 1975, s. 192, s. 316-317, ryc. 51; J. Libera 2003a, tab. 2.

21. **Kraków-Mogiła**, woj. małopolskie, stan. 1; podczas kopania rowu wodociągowego, na głęb. 100 cm; 1953; CL-P; rdzeń/obłupień zaczątkowy, 2 obłupnie, półtylczak, 3 rylce, tylczak, wiórowiec, 28 odłupków, 18 wiórów. Lit.: J. K. Kozłowski 1961; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, s. 78; J. Lech 1981, s. 170-174.

22. **Kraków-Mogiła**, woj. małopolskie, stan. 1; podczas wykopalisk, na głęb. 60-70 cm; 1958; CL-P; 1 rdzeń, 23 odłupki, 28 wiórów. Lit.: J. K. Kozłowski 1961; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, s. 78; J. Lech 1981, s. 170-174.

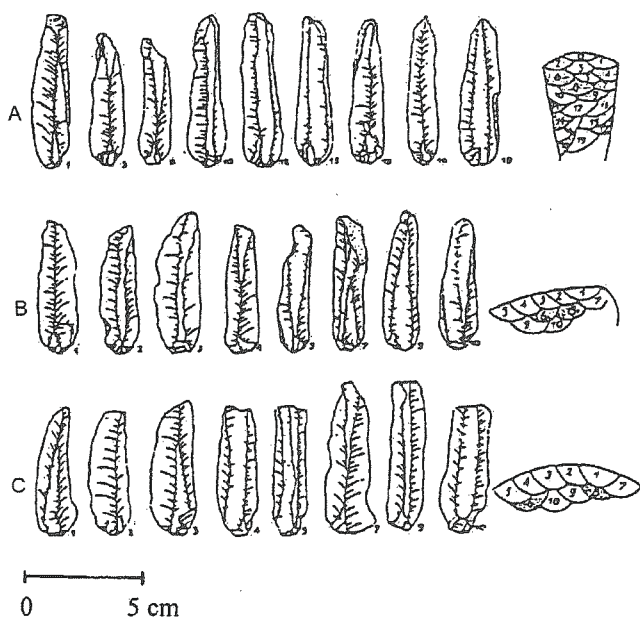
23. **Kraków-Mogiła**, woj. małopolskie, stan. 1; CL-P; 7 zaczątkowych rdzeni, surowa buła krzemienista. Lit.: M. Kaczanowska 1981, s. 119, 122, 125, ryc. 1, 2.

24. **Kraków-Mogiła**, woj. małopolskie, stan. 1; CL-P; surowa buła krzemienista; 2 zaczątkowe rdzenie, 7 rdzeni wiórowych. Lit.: M. Kaczanowska 1981, s. 119, 122, 125, ryc. 3, 4.

25. **Kraków-Mogiła**, woj. małopolskie, stan. 48; podczas wykopalisk, na głęb. 40-60 cm; 1960/61; CL-P; 19 wiórów, 2 sierpaki, odłu-

⁶ Składam serdeczne podziękowania Dyrekcji Muzeum Archeologicznego w Krakowie za udostępnienie zabytków z tego skarbu.

⁷ Dziękuję Dyrekcji Muzeum Archeologicznego w Krakowie za udostępnienie zabytku.



Ryc. 4. Kraków-Pleszów, woj. małopolskie (wg M. Kaczanowska 1976)

Abb. 4. Kraków-Pleszów, Małopolskie Woiw. (nach M. Kaczanowska 1976)

Рис. 4. Краков-Плещув, Малопольское воев. (согл. М. Кaczanowska 1976)

pek. Lit.: S. Buratyński 1971, s. 7; M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski 1971, s. 77, 103.

26. **Kraków-Mogila**, woj. małopolskie, stan. 48; podczas wykopalisk, na głęb. 80 cm; 1960/61; CL-P; 29 wiórów (20 całych, 9 fragmentów). Lit.: S. Buratyński 1971, s. 7; M. Kaczanowska 1971, s. 18; M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski 1971, s. 94, 103-104, ryc. 61, 62.

27. **Kraków-Pleszów**, woj. małopolskie, stan. 18 (ryc. 4); podczas wykopalisk; 1971; CL-P; 27 wiórów (wióry tworzą między sobą składanki). Lit.: M. Kaczanowska 1977, s. 243, 249, 251, ryc. 6.

28. **Krowia Góra**, gm. Łonów, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie, stan. 14; na głęb. 35-40 cm; 2001; CL-P; 24 wióry (wióry tworzą 4 składanki). Lit.: M. Florek, A. Zakościelna 2003.

29. **Kunowo**, gm. Kobylanka, pow. stargardzki, woj. zachodniopomorskie; podczas prac melioracyjnych, na głęb. 60 cm; 1925; KCS; 5 siekier. Lit.: O. Kunkel 1935, s. 324, przyp. 27 („Kunow, Kr. Saatzig”); K. Siuchniński 1969, s. 86-87.

30. **Łubnice**, gm. Łubnice, pow. staszowski, woj. świętokrzyskie; KPL?; kilka (kilkadziesiąt?) wiórów, zachowały się 3. Lit.: B. Czapkiewicz 1929, s. 296, tabl. LII.

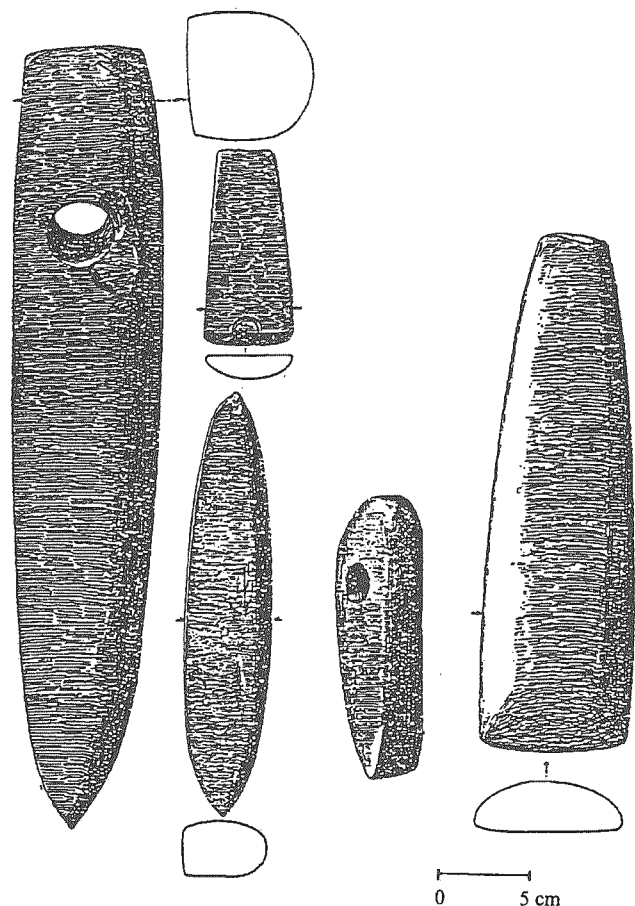
31. **Maciejowice**, gm. Otmuchów, pow. nyski, woj. opolskie (ryc. 5); 1850-1860; KCWK; 10-15? narzędzi, zachowały się 2 topory, klin w kształcie „kopyta szewskiego”, 2 siekiery. Lit.: K. Schumacher 1914, s. 42 („Matzwitz, Kr. Grottkau”); H. Seger 1924, s. 65-67, ryc. 10-15 („Matzwitz, Kr. Grottkau”); T. Sulimirski 1959, s. 316, ryc. 80.

32. **Malice Kościelne**, gm. Lipnik, pow. opatowski, woj. świętokrzyskie, stan. 1; podczas wykopalisk; 1989; KPL; 2 wióry. Lit.: B. Bargieł, M. Florek, J. Libera 1998, s. 44, ryc. 3: 8-9; M. Florek 2003, s. 19.

33. **Malice Kościelne**, gm. Lipnik, pow. opatowski, woj. świętokrzyskie, stan. 1; Podczas wykopalisk; 1997; KPL; 3 wióry. Lit.: B. Bargieł, M. Florek, J. Libera 1998, s. 44, ryc. 3: 5-7; M. Florek 2003, s. 19.

34. **Malice Kościelne**, gm. Lipnik, pow. opatowski, woj. świętokrzyskie, stan. 1; podczas wykopalisk; 1997; KPL; 3 wióry. Lit.: B. Bargieł, M. Florek, J. Libera 1998, s. 48, ryc. 3: 1-3.

35. **Międzydroje**, pow. kamieński, woj. zachodniopomorskie; wśród zgrupowania dużych kamieni; 1901; KPL; 3 siekiery. Lit.: K. Siuchniński 1969, s. 187-188.



Ryc. 5. Maciejowice, woj. opolskie (wg H. Seger 1924)

Abb. 5. Maciejowice, Opolskie Woiw. (nach H. Seger 1924)

Рис. 5. Мацейовицы, Опольское воев. (согл. Н. Seger 1924)

36. **Pawłów**, gm. Zawichost, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie, stan. 3; podczas wykopalisk; 2002; KPL; 2 siekiery. Lit.: B. Bargieł, M. Florek 2005, s. 25, ryc. 9: 6-7.

37. **Pawłów**, gm. Zawichost, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie, stan. 3; podczas wykopalisk; 2002; KPL; 4 wióry. Lit.: B. Bargieł, M. Florek 2005, s. 25, ryc. 9: 2-5.

38. **Pietrowice Wielkie**, gm. Pietrowice Wielkie, pow. raciborski, woj. śląskie, stan. 8; podczas wykopalisk, na głęb. 40 cm; 1960; KPL?; 7 wiórów (odłupane z jednego rdzenia). Lit.: J. Bukowska-Gedigowa 1958, s. 10; J. Gedigowa 1960, s. 4; J. K. Kozłowski 1961, s. 12; J. Bukowska-Gedigowa 1963, s. 32, 38, ryc. 8.

39. **Płemięta**, gm. Gruta, pow. grudziądzki, woj. kujawsko-pomorskie; XIX; KCWK; 3 „motyki”, zachowane 2. Lit.: T. Wiślański 1987; A. Boguwołski, M. Kurzyńska 2001, s. 28.

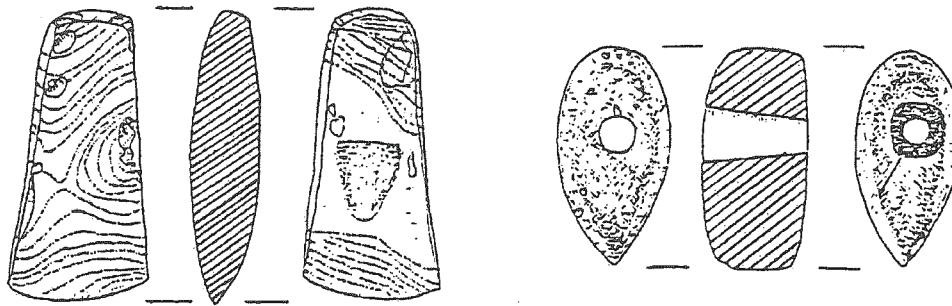
40. **Płoty**, pow. gryficki, woj. zachodniopomorskie; KPL; 2 siekiery. Lit.: K. Siuchniński 1969, s. 70.

41. **Przybiernowo**, gm. Brojce, pow. gryficki, woj. zachodniopomorskie; 1936; KPL; 2 siekiery. Lit.: K. Siuchniński 1969, s. 70.

42. **Puławy-Włostowice**, gm. Puławy, pow. puławski, woj. lubelskie; podczas wykopalisk, na głęb. 95 cm; 1973; KCWR; 2 naturalne konkracje, obłupień, 3 rdzenie. Lit.: J. Gurba, A. Kutylowski 1974; A. Zakościelna 2002, s. 112, 116, ryc. 3, 4; J. Libera 2003a, tab. 2.

43. **Skoków**, gm. Opole Lubelskie, pow. opolski, woj. lubelskie; neolit; 7 siekier, zachowana 1. Lit.: S. Nosek 1957, s. 208, 381.44.

44. **Skowronno Dolne**, gm. Pińczów, pow. pińczowski, woj. świętokrzyskie; podczas wykopalisk; KPL; fragment ostrza siekiery, 5 sierpców (2 całe, 2 fragmenty), wiórowiec. Lit.: J. Gurba 1957, s. 156-159, ryc. 32, 33; B. Balcer 1975, s. 310; J. Libera 2003a, tab. 2.



Ryc. 6. Tchórznica, woj. mazowieckie (wg R. F. Mazurowski 1975)

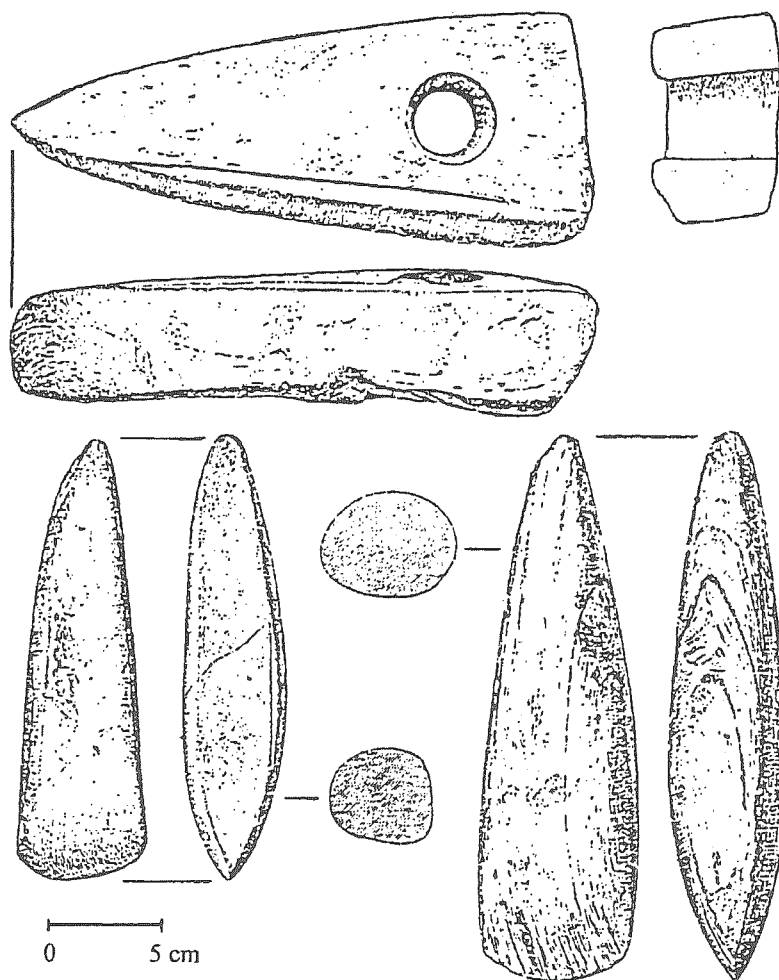
Abb. 6. Tchórznica, Mazowieckie Wojiw. (nach R. F. Mazurowski 1975)

Рис. 6. Тхужница, Мазовецкое воев. (согл. R. F. Mazurowski 1975)

45. **Stara Dąbrowa**, gm. Damnica, pow. słupski, woj. pomorskie; pod dużym kamieniem; KPL; 2 siekiery. Lit.: K. Siuchniński 1969, s. 21.
46. **Stepnica**, pow. goleniowski, woj. zachodniopomorskie; KPL; 3 siekiery. Lit.: O. Kunkel 1939, s. 280, przyp. 45 („Stepenitz, Kr. Kammin”); K. Siuchniński 1969, s. 172.
- 46a. **Sulechowo**, gm. Malechowo, pow. sławieński, woj. zachodniopomorskie; z bagna; przed 1940; KCWR?; 3 siekiery (motyki). Lit.: I. Skrzypek 2005, s. 42.
47. **Szczecin-Krzekowo**, woj. zachodniopomorskie; KPL; 2 siekiery. Lit.: O. Kunkel 1939, s. 276, 280, przyp. 45 („Kreckow, Kr. Randow”); K. Siuchniński 1969, s. 163.
48. **Szychowice**, gm. Mirce, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1; podczas wykopalisk, 1980; KPL; 6 wiórów. Lit.: S. Jastrzębski 1980; J. Libera 2003a, s. 42.
49. **Tchórznica**, gm. Sabnie, pow. sokołowski, woj. mazowieckie (ryc. 6); podczas prac melioracyjnych, na głęb. 150 cm; 1964; neolit; siekiera, topór. Lit.: R. F. Mazurowski 1975.
50. **Tyniec Mały**, gm. Kobierzycze, pow. wrocławski, woj. dolnośląskie; podczas wykopalisk, na głęb. 40 cm; 1975–76; CL-P; 48 wiórów. Lit.: M. Górecka, E. Noworyta 1980, s. 91, 99, ryc. 5; B. Balcer 1983, s. 105.
51. **Weremowice**, gm. Chełm, pow. chełmski, woj. lubelskie, stan. 19; w torfie, na głęb. 120 cm; 1984; KPL; z 10(?) wiórów zachowało się 8. Lit.: A. Bronicki 1993.
52. **Węgorza**, gm. Osina, pow. goleniowski, woj. zachodniopomorskie; z bagna; KPL; 2 siekiery. Lit.: K. Siuchniński 1969, s. 83.
53. **Wielkie Radowiska**, gm. Dębowa Łąka, pow. wąbrzeski, woj. kujawsko-pomorskie; w obrębie neolitycznej osady, na głęb. 70–80 cm; KPL; 2 sierpce. Lit.: ZOW 1928, s. 50; K. Jażdżewski 1936, s. 304; J. Kostrzewski 1966, s. 21, ryc. 7; T. Wiślański 1969, s. 238–239.
54. **Wiklino**, gm. Słupsk, pow. słupski, woj. pomorskie, stan. 3; w torfie, na głęb. 100–150 cm; 1933 i 1939; KCS; 6 siekier, 6 wiórów, odłupek; wokół dwóch siekier umieszczonych pionowo ostrzami w dół znajdowały się wióry i odłupek. Lit.: O. Kunkel 1937a, s. 345, przyp. 52; K. Siuchniński 1969, s. 22.
55. **Wincentów**, gm. Krasnystaw, pow. krasnostawski, woj. lubelskie, stan. 5; w torfie, na głęb. 50–150 cm; KPL; 13 wiórów (8 odbitych jest z jednego rdzenia, 4 tworzą składankę). Lit.: B. Balcer 1983, s. 105; S. Kadrow 1988.
56. **Wyżnianka Kolonia**, gm. Dzierzkowice, pow. krańicki, woj. lubelskie, stan. 10; podczas pogłębiania stawu, na głęb. 100 cm, 1981; KPL; 6 wiórów. Lit.: J. Libera 1985; J. Libera 2003a, tab. 2.
57. **Zagórzycze**, gm. Kazimierza Wielka, pow. kazimierski, woj. świętokrzyskie, stan. 1; podczas wykopalisk, na głęb. 50 cm; 2003; CL-P; 5 rdzeni. Lit.: P. Kowalczyk 2004, s. 18.
58. **Zakrzewo**, gm. loco, pow. aleksandrowski, woj. kujawsko-pomorskie; KPL; 2 wióry, zachowany 1. Lit.: B. Balcer 1975, s. 289, ryc. 13f; J. Libera 2003a, tab. 2.
59. **Zakrzów**, gm. Oława, pow. oławski, woj. dolnośląskie; neolit; 2 wióry. Lit.: O. Mertins 1904, s. 3, ryc. 1; K. Schumacher 1914, s. 42 („Sackerau, Kr. Ohlau”); H. Seger 1924, s. 67, przyp. 1.
60. **Zarębowo**, gm. Zakrzewo, pow. aleksandrowski, woj. kujawsko-pomorskie; podczas wykopalisk; KPL; 2 sierpce. Lit.: B. Balcer 1975, s. 192, tab. 16, s. 289, ryc. 18g–h.
61. **Zawichost-Podgórze**, gm. Zawichost, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie; podczas wykopalisk, na głęb. 183 cm; 1962 lub 1964; KPL; obłupień, zaczątkowiec siekiery, odłupek. Lit.: B. Balcer 1971, s. 56, tabl. 1c; 1972, s. 323, 324, 331, 340, ryc. 39a, d; 1975, s. 313–314; ryc. 7a, 35!; J. Libera 2003a, tab. 2.
62. **Żalęcino**, gm. Dolice, pow. stargardzki, woj. zachodniopomorskie, stan. 2 (ryc. 7); na głęb. 120 cm; KCWK; pod dużym płaskim kamieniem złożony był topór i 2 siekiery. Lit.: G. Dorka 1939, tabl. 10 („Sallentin, Kr. Pyritz”); K. Siuchniński 1972, s. 44–45; T. Wiślański 1987, s. 83, ryc. 1: 1–3.
63. **Żórawie**, gm. Gryfino, pow. gryfiński, woj. zachodniopomorskie; pocz. XX; KPL; 2 siekiery. Lit.: K. Siuchniński 1969, s. 144.
64. **Żuków**, gm. Przelevice, pow. pyrzycki, woj. zachodniopomorskie; KPL; 2 siekiery. Lit.: G. Dorka 1939, tabl. 10 („Suckow, Kr. Pyritz”); K. Siuchniński 1969, s. 131.

Depozyty miedziane

65. **Bytyn**, gm. Kaźmierz, pow. szamotulski, woj. wielkopolskie (ryc. 8); pod dużym głazem narzutowym, na głęb. 2,5–3 „stóp”; 1873; KPL; 6 siekier, para wołków. Lit.: K. Koehler, B. Erzepki 1893, s. 4–5, tabl. VII; J. Kostrzewski 1922, s. 185, ryc. 1, 14; 1923, s. 36, ryc. 81–85; 1939, s. 192, tabl. 61: 2, 12; 1955, s. 61–62; B. Kostrzewski 1949, s. 280; J. Kopacz, K. Tunia 1978, s. 191–192; T. Wiślański 1979, s. 237, ryc. 136: 1–5; K. Jażdżewski 1981, s. 221; J. Lichardus, M. Lichardus-Itten 1985, s. 61; Z. Pieczyński 1985; A. Szpunar 1987, s. 12, 15, 17–18, tabl. 1: 9, 2: 30–34; M. Midgley 1992, s. 295; S. Łęczycki 2005.
66. **Kietrz**, gm. Kietrz, pow. głubczycki, woj. opolskie, stan. D; podczas wykopalisk; 1980; KPL; w ceramicznym naczyniu 10 siekier. Lit.: S. Łęczycki 1982; Z. Pieczyński 1985, s. 4; A. Szpunar 1987, s. 14–15, 17, tabl. 2:19–24, 3:38–39, 4:59–60, 39:A; S. Łęczycki 2005.
67. **Krajnik Dolny**, gm. Chojna, pow. gryfiński, woj. zachodniopomorskie (ryc. 9); KAK?; siekierka, bransoleta spiralna, okrągła tarczka z ornamentem. Lit.: W. Bohm 1935, tab. 7:22 („Niederkränig, Kr. Königsberg”); B. Kostrzewski 1949, s. 281; K. Tunia 1973, s. 20; A. Szpunar 1987, s. 15, tabl. 3:41, 39:B.
68. **Mierzanowice**, gm. Wojciechowice, pow. opatowski, woj. świętokrzyskie, stan. 1; 1922–1925 i 1936; KPL?; 3 sztaby, siekierka, 2 bryłki, zawieszka w kształcie wierzbowego liścia. Lit.: K. Salewicz 1937, s. 39–40, ryc. 1; J. Kostrzewski 1953, s. 177, ryc. 2; 1964, s. 49, tabl. XVIII:8; A. Szpunar 1987, s. 19.
69. **Ojców**, gm. Skała, pow. krakowski, woj. małopolskie; neolit; zawartość nieznaną. Lit.: J. Kostrzewski 1939, s. 192; 1964, s. 52; B. Kostrzewski 1949, s. 281.



Ryc. 7. Żalęcino, woj. zachodniopomorskie (wg G. Dorka 1939)

Abb. 7. Żalęcino, Zachodniopomorskie Woiw. (nach G. Dorka 1939)

Рис. 7. Жаленцино, Западнопоморское воев. (согл. G. Dorka 1939)

70. **Przeuszyn**, gm. Ćmielów, pow. ostrowiecki, woj. świętokrzyskie; 1935; KPL?; kilka (kilkanaście?) siekier, 3 podwójne tarczki spiralne. Lit.: W. Kasiński 1936; B. Kostrzewski 1949, s. 280; J. Kostrzewski 1939, s. 192, tabl. 61:9-11; 1964, s. 5-6, 56, ryc. 62; K. Tunia 1973, s. 120; A. Szpunar 1987, s. 19.

71. **Rudki**, gm. Ostroróg, pow. szamotulski, woj. wielkopolskie; 1879; KPL?; 3 podwójne tarczki spiralne; 2 siekierki; 6 bransolet spiralnych, zawieszka w kształcie wierzbowego liścia. Lit.: Koehler 1900, s. 10, tabl. 25; J. Kostrzewski 1922, s. 185; 1939, s. 192; 1953, s. 179; 1955, s. 61-62, ryc. 126; K. Tunia 1973, s. 121; Z. Pieczyński 1985, s. 5; A. Szpunar 1987, s. 15, tabl. 3:50-51.

72. **Skarbienice**, gm. Żnin, pow. żniński, woj. kujawsko-pomorskie; w bagnie, na głęb. 2 „stóp”; 1878; KPL?; w naczyniu glinianym 4 bransolety, 25 rurkowatych skrętów. Lit.: K. Koehler, B. Erzepki 1893, s. 4, tabl. VI; B. Kostrzewski 1949, s. 282; J. Kostrzewski 1922, s. 184, ryc. 9, 11-12; 1939, s. 192, tabl. 61: 1, 4-5; 1955, s. 61, ryc. 123; K. Tunia 1973, s. 124; Z. Pieczyński 1986.

73. **Szczecin-Śmierdnica**, woj. zachodniopomorskie; pod głazem; 1936; KPL?; topór, siekiera. Lit.: O. Kunkel 1937 („Mühlenbeck, Kr. Greifenhagen“); B. Kostrzewski 1949, s. 282; K. Kersten 1958, s. 61-62, tabl. 57:597 („Mühlenbeck“); K. Siuchniński 1969, s. 142-143, tabl. XI:a-b; K. Tunia 1973, s. 125; T. Wiślański 1969, s. 230, 240; 1979, s. 237, ryc. 136:6-7; A. Szpunar 1987, s. 16, tabl. 4:55, 39:C; S. Łęczycki 2005.

74. **Śląsk**, miejscowość nieznana; neolit; siekiera, 2 zawieszki binoklowate, taśma, blaszka, szpila? Lit.: K. Tunia 1973, s. 129.

Depozyty ceramiczne

75. **Czerlejnko**, gm. Kostrzyn, pow. poznański, woj. wielkopolskie, stan. 2; podczas pogłębiania stawu; 1982; KPL; 2 fragmentarycznie zachowane amfory. Lit.: W. Tetzlaff 1985.

76. **Gajków**, gm. Czernica, pow. wrocławski, woj. dolnośląskie (ryc. 10); podczas wydobywania piasku; lata 70. i 80. XX w.; KPL; 2 amfory (czteroucha i dwuucha). Lit.: W. Wojciechowski 1996.

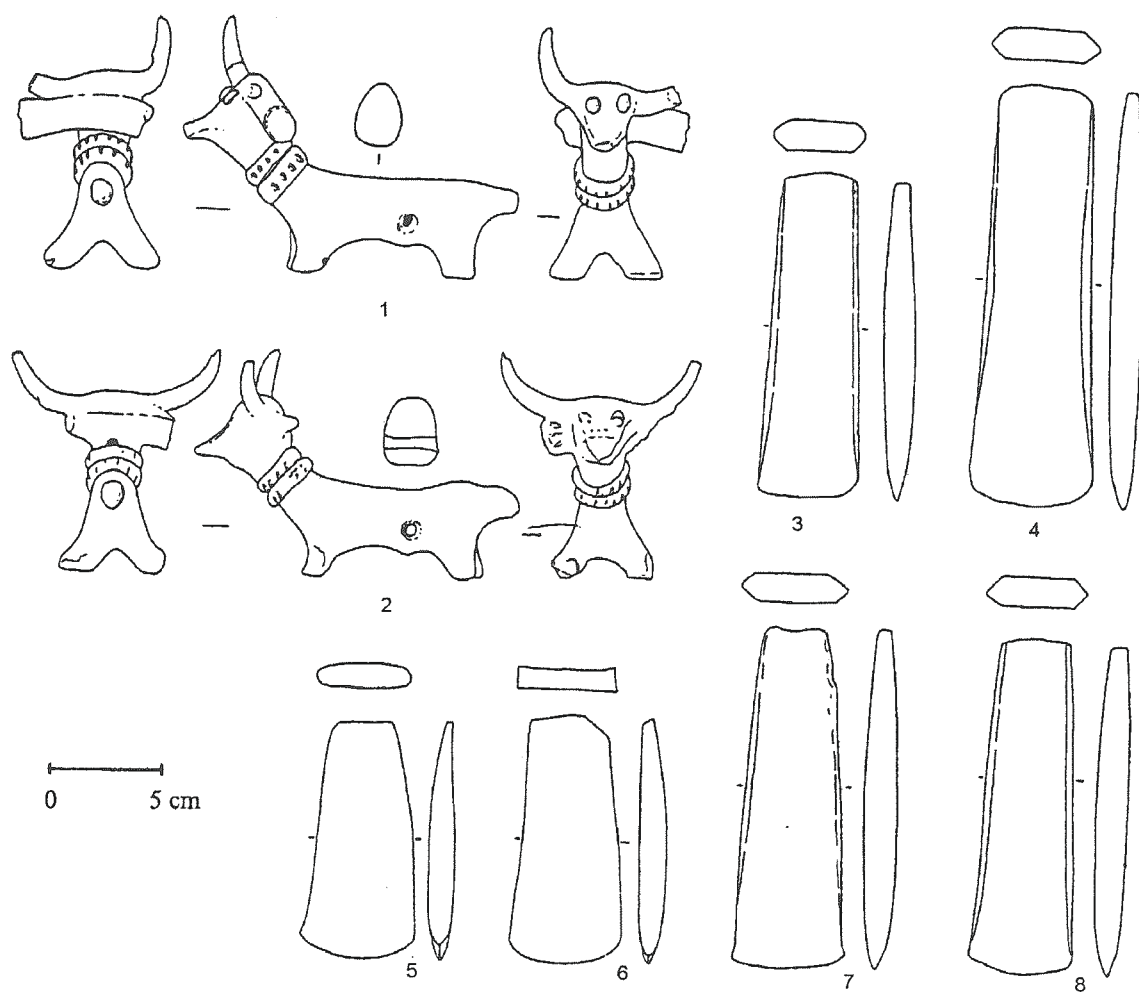
77. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; podczas wykopalisk, pod paleniskiem pieca; 1983; KPL; dzban, kubek, czerpak. Lit.: S. Jastrzębski 1984; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 60.

78. **Igołomia**, gm. Igołomia-Wawrzeńczyce, pow. krakowski, woj. małopolskie; podczas wykopalisk; KCP; 6 czerpaków; 5 mniejszych ułożonych wokół większego. Lit.: A. Żaki 1950, s. 123, ryc. 3; T. Sulimirski 1959, s. 352, ryc. 88; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 62.

79. **Jakubowice Murowane**, gm. Jakubowice Murowane, pow. lubelski, woj. lubelskie; na głęb. 150-200 cm; 1984; KPL; 3 puchary lejkwate, czteroucha amfory, jajowate naczynie. Lit.: B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 57-58, ryc. 1-2.

80. **Łęknio**, gm. Zaniemyśl, pow. średzki, woj. wielkopolskie; w torfie; 1943; KPL; amfory, dzban. Lit.: A. Lipińska 1953.

81. **Malankowo**, gm. Lisewo, pow. chełmiński, woj. kujawsko-pomorskie; podczas pogłębiania stawu, na głęb. poniżej 90 cm; 1938; KPL; 9 dwuuchych amfor, w tym 2 zdobione. Lit.: W. Łęga 1951; A. Lipińska 1953, ryc. 3; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 58; R. Boguwołski, M. Kurzyńska 2001, s. 31, ryc. 11.



Ryc. 8. Bytyń, woj. wielkopolskie (wg A. Szpunar 1987)

Abb. 8. Bytyń, Wielkopolskie Woiv. (nach A. Szpunar 1987)

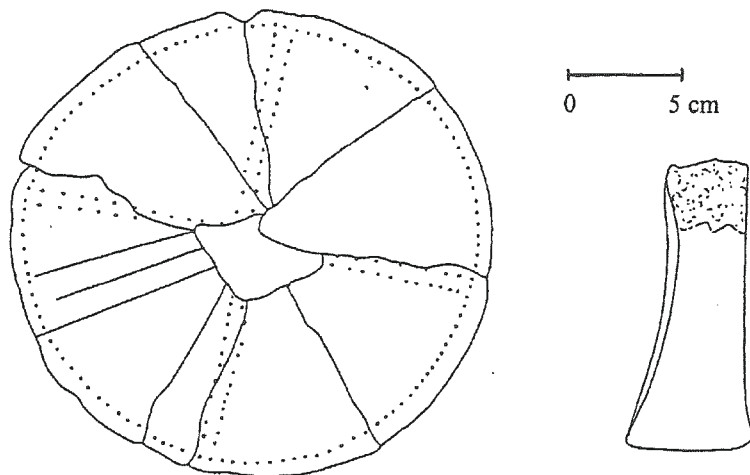
Рис. 8. Бытынь, Велькопольское воев. (согл. А. Szpunar 1987)

82. Płonki, gm. Kurów, pow. puławski, woj. lubelskie; na głęb. 40 cm; KPL; 2 naczynia zasobowe; leżały na boku i stykały się brzuściami. Lit.: J. Gurba 1969, s. 98, ryc. 37; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 59-60.

83. Płużnica, gm. loco, pow. wąbrzeski, woj. kujawsko-pomorskie; w torfie; KAK; z 17 naczyń zachowała się dwuucha amfora.

Lit.: K. Langenheim 1941, s. 9, 11-12, tabl. III:c („Pfeilsdorf, Kr. Briesen“).

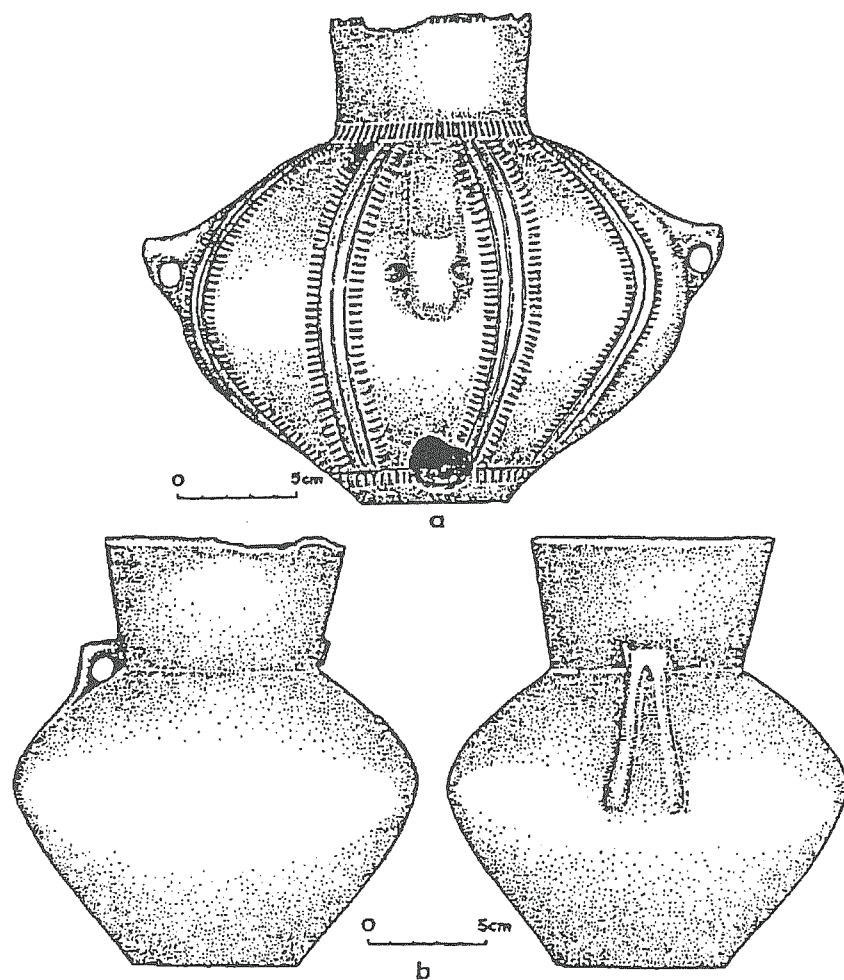
84. Ziota, gm. Samborzec, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie; podczas wykopalisk; CL-P; 60 czarek. Lit.: D. Rauhut 1975, s. 212; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, ryc. 55; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 60.



Ryc. 9. Krajnik Dolny, woj. zachodniopomorskie (wg A. Szpunar 1987)

Abb. 9. Krajnik Dolny, Zachodniopomorskie Woiv. (nach A. Szpunar 1987)

Рис. 9. Крайник Дольны, Западнопоморское воев. (согл. А. Szpunar 1987)



Ryc. 10. Gajków, woj. dolnośląskie (wg W. Wojciechowski 1996)
 Abb. 10. Gajków, Dolnośląskie Woiv. (nach W. Wojciechowski 1996)
 Рис. 10. Гайкув, Нижнесилезское воев. (согл. W. Wojciechowski 1996)

Depozyty o mieszanym składzie

85. **Bartoszewice**, gm. Płużnica, pow. wąbrzeski, woj. kujawsko-pomorskie; w torfie; 1902; KPL?; 2 amfory, miseczka, fragment brzuśca amfory, fragment dolnej części małego naczynia, fragment szyjki amfory/dzbanka?, 3 fragmenty brzuśców naczyń, rozcieracz. Lit.: K. Langenheim 1941, s. 10-11, tabl. 3a-b.
86. **Gródek**, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, stan. 1C; podczas wykopalisk, na głęb. 20-30 cm; 1957; KPL; w dużej amforze kości zwierząt, półwytwory narzędzia kościane, gliniany przęślik, tłuczek krzemienisty, fragment krzemiennej siekiery. Lit.: J. Kowalczyk 1958, s. 315-317, ryc. 1-5.
- 86a. **Komorniki**, gm. Komorniki, pow. poznański, woj. wielkopolskie, stan. 42; podczas wykopalisk, na głęb. 90 cm; 2002; KPL; kamień w ornamentowanej misie, wkopanej w podłogę chaty. Lit.: J. Kabaciński, I. Sobkowiak-Tabaka 2004, s. 9, 15-16.
87. **Marcinkowo Górne**, gm. Gąsawa, pow. żniński, woj. kujawsko-pomorskie; na głęb. 30 cm; KAK lub KCS; gliniane naczynie, 3 siekiery krzemienne. Lit.: Z. A. Rajewski 1931; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 61.
88. **Pikutkowo**, gm. Brześć Kujawski, pow. włocławski, woj. kujawsko-pomorskie, stan. 6 (ryc. 11); podczas wykopalisk, na głęb. 100 cm; 1937; KPL; 4 puchary lejkowate, naczynie szerokootworowe, naczynie jajowate, amfora, kamień do gładzenia, drobne kawałki masy żywicznej; część naczyń odwrócona do góry dnem. Lit.: K. Jażdżewski

- 1937, s. 95-98, ryc. 1; E. Niesiołowska 1967, s. 79-99, tab. 1, tabl. V, VI; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, s. 151; A. Cofta-Broniewska, A. Koško 1982, s. 69, ryc. 24:A; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 60.
89. **Sadłużek** (prawdopodobnie chodzi o miejscowość Sadłożek, gm. Osiećciny, pow. radziejowski, woj. kujawsko-pomorskie); w torfie; KPL; z 12 naczyń zachowały się 2, szkielet ludzki. Lit.: K. Jażdżewski 1936, s. 194; A. Lipińska 1953, ryc. 2.
90. **Świętosław**, gm. Włocławek, pow. włocławski, woj. kujawsko-pomorskie, stan. 1 (ryc. 12); podczas szlamowania sadzawki; sprzed 1938; KPL; puchar lejkowaty, dwuucha amfora, pucharkowata miseczka, doniczkowate naczynie, fragment puchara, 2 fragmenty dwóch amfor, fragment brzuśca naczynia, dno naczynia, przęślik gliniany, 4 ułamki rogów jelenia, 2 zęby bydła. Lit.: L. Gabałówna 1964, s. 32-36, ryc. 4, tabl. I; A. Cofta-Broniewska, A. Koško 1982, s. 65, ryc. 24:B; B. Bargieł, J. Kącki 1988, s. 58.
91. **Tomaszkowo**, gm. Stawiguda, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie; w piasku; 1934; KAK; wiór, 2 dolne części dwóch amfor, naczynie jajowate, 3 czarki, fragmenty czarki, 2 amfory, czarka, dolna część naczynia jajowatego, fragmenty miseczki. Lit.: S. Nosek 1967, s. 52-53, ryc. 8.
92. **Wierzchowo**, gm. Wierzchowo, pow. drawski, woj. zachodniopomorskie; pod blokiem narzutowym; pocz. XX; KAK; misa, siekiera krzemienista. Lit.: K. Siuchniński 1969, s. 66, tabl. VI (uważa, iż może to być grób); M. Rech 1979, s. 80.

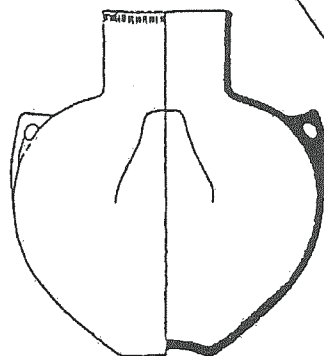
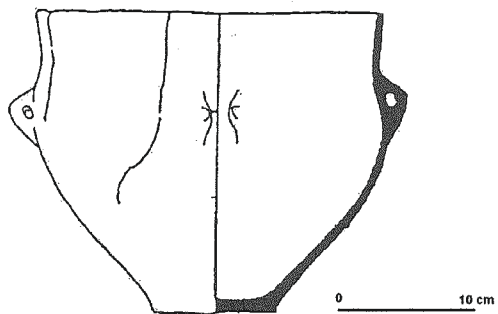
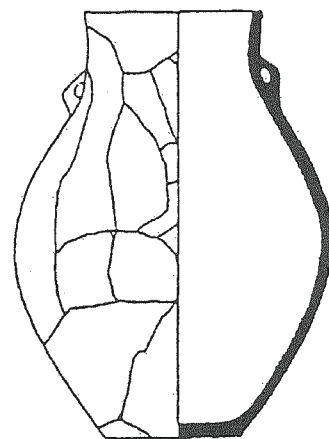
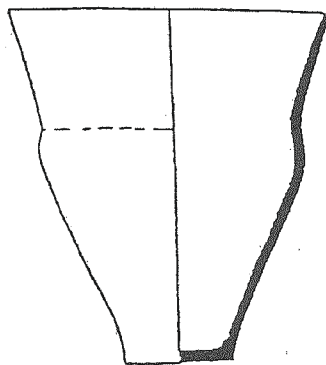
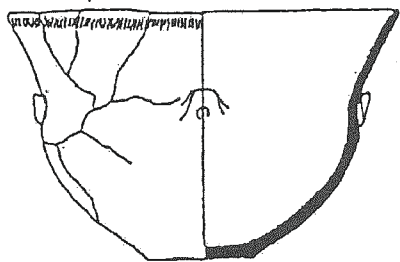
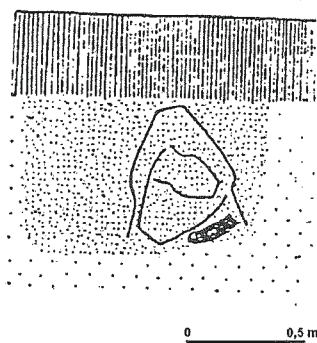
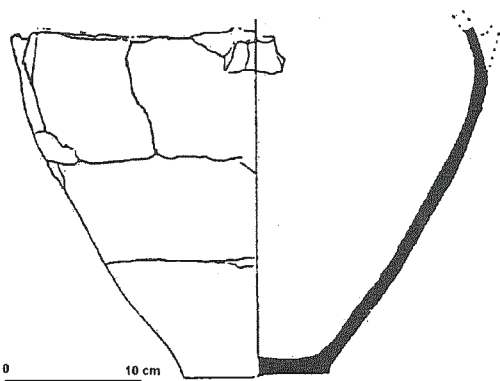
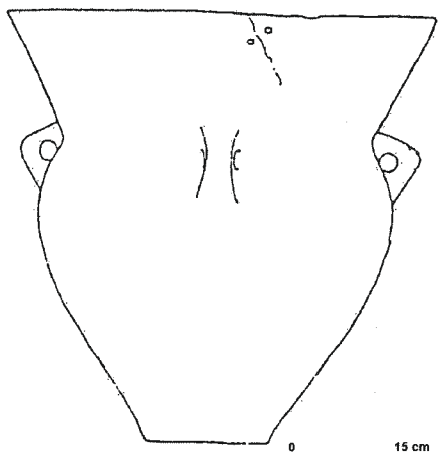
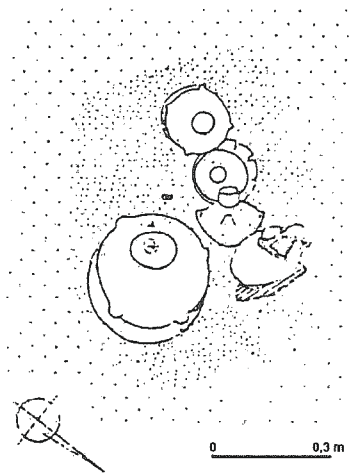
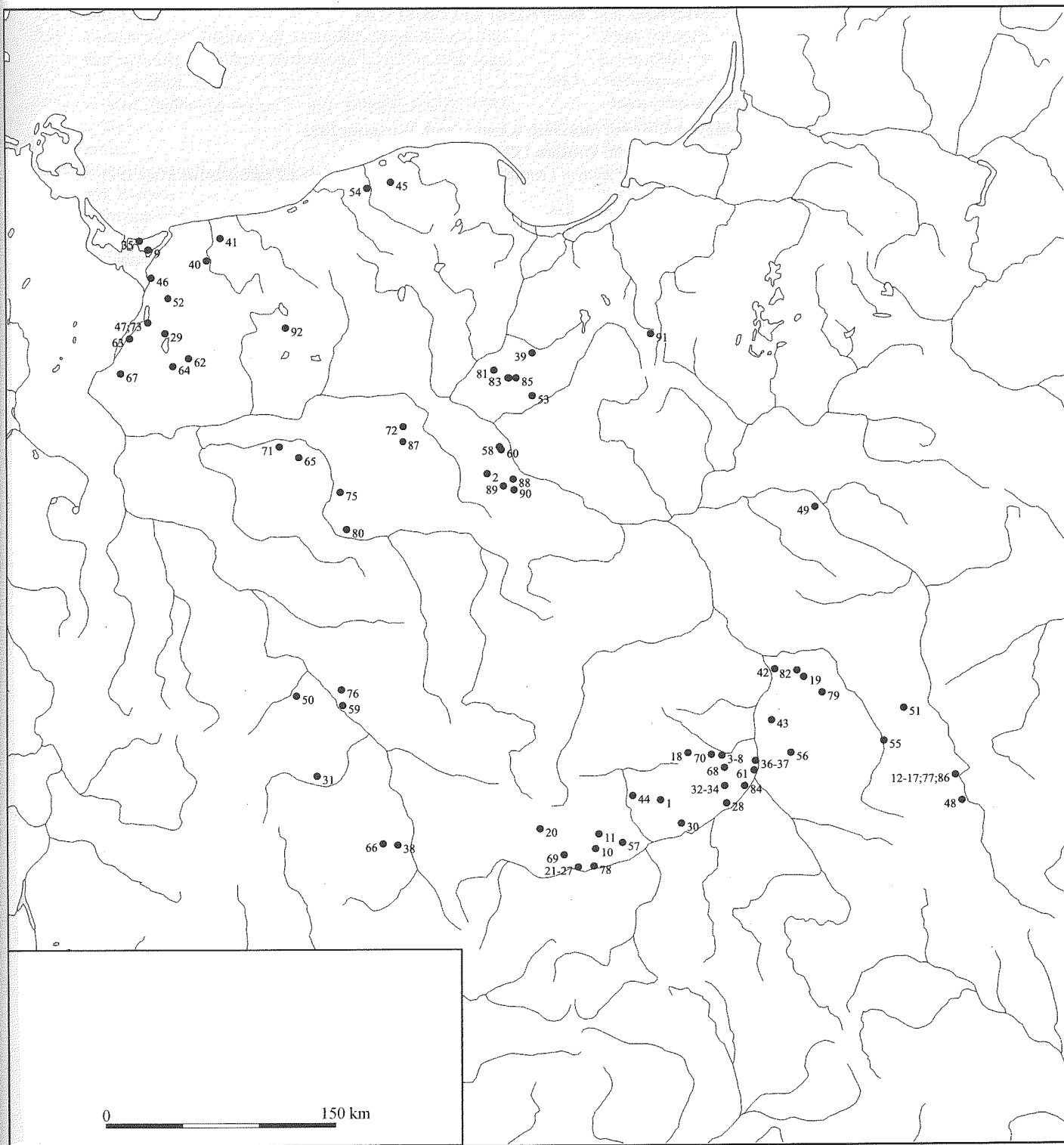


Рис. 11. Пикутково, woj. kujawsko-pomorskie (wg E. Niesiołowska 1967)

Abb. 11. Pikutkowo, Kujawsko-pomorskie Woiv. (nach E. Niesiołowska 1967)

Рис. 11. Пикутково, Куявско-поморское воев. (согл. E. Niesiołowska 1967)



Ryc. 13. Mapa rozmieszczenia depozytów neolitycznych na terenie ziem polskich

Abb. 13. Verteilung der neolithischen Depotfunde auf dem Gebiet Polens

Рис. 13. Карта расположения неолитических депозитов на территории польских земель

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

WYKAZ SKRÓTÓW

- „BSt.” – „Baltische Studien”, Stettin
 Krzemień... – *Krzemień świeciechowski w pradziejach (Materiały z konferencji)*, Warszawa 2002
 PZP – *Prahistoria Ziem Polskich, t. II: Neolit*, Wrocław 1979
 Z badań nad... – *Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym*, red. J. K. Kozłowski, Kraków-Nowa Huta 1971

LITERATURA

- Balcer B.
 1971 *Badania krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych (KPL) w Małopolsce*, [w:] *Z badań nad...*, s. 24–61.
 1972 *Stanowisko Pieczyska (Zbrza Wielka) w Zawichoście-Podgórzcu, pow. Sandomierz w świetle pierwszych wykopalisk*, „WA”, t. 37, s. 290–375.
 1975 *Krzemień świeciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenienie*, Wrocław.
 1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*, Wrocław.
 2002 *Ćmielów, Krzemionki, Świeciechów. Związki osady neolitycznej z kopalniami krzemienia*, Warszawa.
- Bargieł B., Florek M.
 2005 *Wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2001–2003 na cmentarzysku kultury pucharów lejkowatych w Pawłowie, stan. 3, pow. Sandomierz*, „APŚ”, t. 7, s. 20–32.
- Bargieł B., Florek M., Libera J.
 1998 *Drugi sezon badań cmentarzyska neolitycznego w Malicach Kościelnych stan. 1, woj. tarnobrzeskie*, „APŚ”, t. 3, s. 44–55.
- Bargieł B., Kącki J.
 1998 *„Skarb” naczyń glinianych z Jakubowic Murowanych, woj. Lublin, na tle innych znalezisk gromadnych*, „Spr. Arch.”, t. 40, s. 57–62.
- Bąbel J.
 1980 *Kult topora w neolicie ziem polskich*, „WA”, t. 45, s. 3–44.
- Becker C. J.
 1947 *Mosefunde Lerker fra Yngre Stenalder*, Aarbøger 1947, s. 1–318.
- Blajer W.
 2001 *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków.
- Boguwolski R., Kurzyńska M.
 2001 *Archeologia północnej części ziemi chełmińskiej*, Grudziądz.
- Bohm W.
 1935 *Die ältere Bronzezeit in der Mark Brandenburg, Vorgeschichtliche Forschungen*, t. 9, Berlin-Leipzig.
- Bradley R.
 1990 *The Passage of Arms*, Cambridge.
- Bronicki A.
 1993 *Bagienny depozyt wiórów krzemiennych kultury pucharów lejkowatych z Weremowic, stan. 19, woj. Chełm*, „Spr. Arch.”, t. 45, s. 28–34.
- Bukowska-Gedigowa J.
 1958 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w r. 1958 w Pietrowicach W., pow. Racibórz*, „SSA”, t. 1, s. 8–11.
 1963 *Badania neolitycznej osady w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz, w latach 1960–1961*, „Spr. Arch.”, t. 15, s. 32–46.
- Buratyński S.
 1971 *Neolityczna osada kultury kręgu nadcisańskiego w Nowej Hucie Mogile (stan. 48)*, MANH, t. 4, s. 7–66.
- Cofta-Broniewska A., Koško A.
 1982 *Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Warszawa.
- Czapkiewicz B.
 1929 *Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych za lata 1924–1925*, „WA”, t. 10, s. 294–303.
- Dorka G.
 1939 *Urgeschichte des Weizackerkreises Pyritz*, Stettin.
- Eliade M.
 1966 *Traktat o historii religii*, Warszawa.
- Florek M.
 2003 *Megality i wampiry*, „AŻ”, nr 1(24), s. 19–22.
- Florek M., Zakościelna A.
 2002 *Depozyt wiórów krzemiennych z Krowiej Góry koło Sandomierza (stan. 14, gm. Łonów, woj. świętokrzyskie)*, „WA”, t. 56, s. 51–59.
- Fogel J.
 1983 *Miedź i metale pochodne*, [w:] *Człowiek i środowisko w pradziejach*, red. J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, Warszawa, s. 141–152.
- Gabałówna L.
 1963 *Uwagi o kulturze pucharów lejkowatych w fazie wióreckiej na Kujawach*, „PMMAiE”, t. 11, s. 29–43.
- Gardawski A.
 1959 *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, *Materiały Starożytne*, t. 5, s. 7–190.
- Gedigowa J.
 1960 *Z prac wykopaliskowych na stanowisku 8 w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz w roku 1960*, „SSA”, t. 3, s. 2–7.
- Geißlinger H.
 1983 *Depotfund* [w:] *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, t. 5, Lieferung 3/4, Berlin – New York, s. 320–338.
- Górecka M., Noworyta E.
 1980 *Sprawozdanie z badań archeologicznych na osadzie grupy jordanowskiej kultury lendzielskiej w Tyńcu Małym, gm. Kobierzyce, woj. Wrocław*, „Spr. Arch.”, t. 32, s. 91–101.
- Graba-Lęcka-Paderewska L.
 1963 *Osadnictwo neolityczne nad dolną Nidą* [w:] *Badania archeologiczne w okolicy Wiślicy. Rozprawy zespołu do badań nad polskim średniowieczem Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej*, t. 2, s. 7–135.
- Gumiński W.
 1989 *Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkowatych*, *Polskie Badania Archeologiczne*, t. 28, Wrocław.
- Gurba J.
 1957 *Materiały do badań nad neolitem Małopolski*, „Annales UMCS”, t. 9 (1954), s. 129–178.
 1969 *Materiały kultury czasz (pucharów) lejkowatych z okolic Nałęczowa w pow. puławskim*, „Studia i Materiały Lubelskie”, t. 4, s. 67–99.
- Gurba J., Kutylowski A.
 1974 *Puławy-Włostowice*, IA 1973, s. 153–154.
- Hundt H.-J.
 1955 *Versuch zur Deutung der Depotfunde der nordischen jüngeren Bronzezeit unter besonderer Berücksichtigung Mecklenburgs*, „Jahrbuch RGZM”, 2, s. 95–140.

- Jastrzębski S.
1980 *Szychowice, gm. Mircze, woj. zamojskie*, Sprawozdania z badań terenowych Zakładu Archeologii UMCS w 1980 roku, s. 4–6, Lublin.
- 1983 *Gródek Nadbużny, stan. 1C, woj. zamojskie*, „IA”, 1983, s. 29.
- Jażdżewski K.
1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce zachodniej i środkowej*, Poznań.
- 1936 *Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych na Kujawach w roku 1937*, „ZOW”, r. 12, s. 95–106.
- 1981 *Pradzieje Europy Środkowej*, Wrocław.
- Kabaciński J., Sobkowiak-Tabaka I.
2004 *Komorniki. Chata ludności kultury pucharów lejkowatych*, Poznań.
- Kaczanowska M.
1971 *Krzemienne materiały kultur neolitycznych pochodzenia południowego z terenu Nowej Huty*, [w:] *Z badań nad...*, s. 10–24.
- 1975 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w 1971 r. w Nowej Hucie na stanowisku 18 (Nowa Huta-Pleszów)*, „Spr. Arch.”, t. 28, s. 243–255.
- 1980 *Neolityczne składy krzemienne na stanowisku Nowa Huta-Mogiła 1*, „AAC”, t. 21, s. 119–129.
- Kaczanowska M., Kozłowski J. K.
1971 *Materiały kamienne z osady neolitycznej i eneolitycznej w Nowej Hucie-Mogile (stan. 48)*, „MANH”, t. 4, s. 67–110.
- Kadrow S.
1988 *Skład wiórów krzemiennych kultury pucharów lejkowatych z Wincentowa, stanowisko 5, gm. Krasnystaw, woj. Chełm*, „Spr. Arch.”, t. 40, s. 27–33.
- Karsten P.
1994 *Att kasta yxan i sjön*, Stockholm.
- Kasiński W.
1936 *Skarb miedziany z Przeuszyna w pow. opatowskim*, „ZOW”, r. 11, s. 141.
- Kersten K.
1958 *Die Funde der älteren Bronzezeit in Pommern*, Hamburg.
- Kępińska A.
1983 *Żywioł i mit*, Kraków.
- Kiersnowscy T., R.
1959 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza*, Warszawa.
- Koehler K.
1900 *Album Zabytków Przedhistorycznych Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, Zeszyt 2, Poznań.
- Koehler K., Erzepki B.
1893 *Album Zabytków Przedhistorycznych Wielkiego Księstwa Poznańskiego*, Zeszyt 1, Poznań.
- Kopacz J., Tunia K.
1978 *Skarb z Bytnia – próba interpretacji kulturowo-chronologicznej*, „APolski”, t. 23, s. 191–201.
- Kopaliński W.
1990 *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kostrzewski B.
1949 *Znaczenie Odry w pradziejach*, „Prz. Arch.”, t. 8, s. 248–299.
- Kostrzewski J.
1918 *Neolithische Depotfunde aus Polen und Litauen*, „PZ”, t. 10, s. 157–160.
- 1922 *Z badań nad osadnictwem wczesnej i środkowej epoki bronzowej na ziemiach polskich*, „Prz. Arch.”, t. 2, s. 161–218.
- 1923 *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, Poznań.
- 1929 *Skarb z epoki kamiennej w Kluczach, w pow. olkuskim (woj. kieleckie)*, „ZOW”, r. 4, s. 72–73.
- 1938 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria Ziemi Polskiej*, Encyklopedia Polska, t. 1, cz. I, Kraków, s. 118–360.
- 1953 *Wytwórczość metalurgiczna w Polsce od neolitu do wczesnego okresu żelaznego*, „Prz. Arch.”, t. 9, s. 177–213.
- 1955 *Wielkopolska w pradziejach*, Warszawa.
- 1963 *Skarby i luźne znaleziska metalowe od neolitu do wczesnego okresu żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i górnego dorzecza Warty*, „Prz. Arch.”, t. 15, s. 5–133.
- 1966 *Pradzieje Pomorza*, Wrocław.
- Kowalczyk J.
1956 *Osada kultury pucharów lejkowatych w miejsc. Gródek Nadbużny, pow. Hrubieszów, w świetle badań 1954 roku*, „WA”, t. 23, s. 23–48.
- 1958 *Prace badawcze w 1957 r. osady kultury pucharów lejkowatych w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, „WA”, t. 25, s. 314–321.
- Kowalczyk P.
2002 *Badania na stanowisku nr 1 w Zagórzycach, pow. Kazimierza Wielka*, „Menhir”, nr 2, Kraków, s. 18.
- Kowalski A. P.
2000 *Genealogia sztuk III. Najstarsza metalurgia. Od sensów magicznych do wartości estetycznych*, [w:] *ΕΙΔΩΛΟΝ. Kultura archaiczna w zwierciadle wyobrażeń, słów i rzeczy*, red. H. van Boom, A. P. Kowalski, M. Kwapiński, Gdańsk, s. 195–213.
- Kowalski S.
1963 *Neolityczny skarb krzemienisty z Dodowa, pow. Proszowice*, „MA”, t. 4, s. 69–73.
- Kozłowski J. K.
1960 *Dwa neolityczne składy krzemienne z Nowej Huty-Mogiły*, „MA”, t. 3, s. 5–17.
- Kozłowski L.
1924 *Młodsza epoka kamienna w Polsce (neolit)*, Lwów.
- Krukowski S.
1920 *Pierwocyny krzemieniarskie górnictwa, transportu i handlu w holocenie Polski*, „WA”, t. 5, s. 185–206.
- Krysiak K.
1956 *Materiał zwierzęcy z osady neolitycznej w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, „WA”, t. 23, s. 49–60.
- Krzak Z.
2001 *Megalithy Świata*, Wrocław.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A.
1979 *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kręgu naddunajskiego*, PZP, s. 19–164.
- Kunkel O.
1935 *Urgeschichte [w:] Urgeschichte, Volkskunde, Landesgeschichte und Stadtkultur, kirchliche Kunst (Mitteilungen aus dem Pommerschen Landesmuseum)*, „BSt.”, Neue Folge, t. 37, s. 318–333.
- 1937 *Der „steinzeitliche“ Kupferfund von Mühlenbeck Kr. Greifenhagen*, „MBL”, 51, s. 75–80.
- 1937a *Urgeschichte, [w:] Urgeschichte, Volkskunde, Landesgeschichte und Stadtkultur, kirchliche Kunst (Mitteilungen aus dem Pommerschen Landesmuseum)*, „BSt.”, Neue Folge, t. 39, s. 333–357.
- 1939 *Urgeschichte, [w:] Urgeschichte, Volkskunde, Landesgeschichte und Stadtkultur, kirchliche Kunst (Mitteilungen aus dem Pommerschen Landesmuseum)*, „BSt.”, Neue Folge, t. 41, s. 259–316.
- Langenhein K.
1941 *Zur Stellung der nord- und ostdeutschen Steinzeitgefäße aus Torfmooren*, Gothiskandza, t. 3, s. 9–22.
- Lech J.
1981 *Górnictwo krzemienia społeczności wczesnorolniczych na Wyżynie Krakowskiej*, Wrocław.

- 1983 *Górnictwo surowców krzemienych w kulturze społeczności wczesnorolniczych na terytorium Polski*, [w:] *Człowiek i środowisko w pradziejach*, red. J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, Warszawa, s. 114–126.
- Libera J.
1983 *Skład wiórów krzemienych z Wyżnianki Kolonii, woj. lubelskie*, „WA”, t. 50, s. 153–155.
- 2003 *Znaleziska gromadne siekier krzemienych z Lubelszczyzny*, „WA”, t. 56, s. 45–50.
- 2003a *Nowe znalezisko gromadne krzemienych narzędzi wiórowych na stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem*, „WA”, t. 56, s. 37–44.
- Lichardus J.
1976 *Rössen-Gatersleben-Baalberge. Ein Beitrag zur Chronologie des mitteldeutschen Neolithikums und zur Entstehung der Trichterbecher-Kulturen*, [w:] *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde*, t. 17, Bonn.
- Lichardus J., Lichardus-Itten M.
1985 *La Protohistoire de l'Europe*, Paris.
- Lipińska A.
1953 *Dwa naczynia kultury pucharów lejkowatych z Łęka w pow. średzkim*, „Prz. Arch.”, t. 9, s. 32–36.
- Łęczycki S.
1982 *Kietrz, woj. Opole, stanowisko D*, „Sil. Ant.”, t. 24, s. 213–217.
- 2005 *Kietrz, Bytyń, Szczecin-Śmierdnica. Rozważania na temat przynależności kulturowej skarbu z Bytynia*, „Spr. Arch.”, t. 56, s. 33–77.
- Łęga W.
1951 *Neolityczne wykopaliska bagienne z Malankowa w pow. chełmińskim*, ZOW, r. 20, s. 117–119.
- Majewski E.
1897 *Skarb krzemieny w Balicach (pow. stopnicki)*, [w:] *Drobne prace i notatki z dziedziny archeologii przedhistorycznej i etnografii*, Warszawa, s. 68–70.
- Małecka-Kukawka J.
1993 *„Gospodarka” surowcami krzemienymi wśród społeczności wczesnorolniczych Ziemi Chełmińskiej z perspektywy teorii wymiany społecznej*, [w:] *Neolit i początki epoki brązu na Ziemi Chełmińskiej*, red. L. Czerniak, Grudziądz, s. 37–50.
- 2002 *Krzemień świeciechowski w neolicie Ziemi Chełmińskiej*, [w:] *Krzemień świeciechowski...*, s. 155–175.
- Mauss M.
1973 *Socjologia i antropologia*, Warszawa.
- Mazurowski R. F.
1975 *Neolityczne znaleziska bagienne z miejscowości Tchórznicza, pow. Sokołów Podlaski*, „WA”, t. 40, s. 419–420.
- Mertins O.
1904 *Steinzeitliche Werkzeuge und Waffen in Schlesien*, [w:] *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift*, Neue Folge, t. 3, Breslau, s. 1–26.
- Midgley M.
1992 *TRB Culture. The First Farmers of the North European Plain*, Edinburg.
„Monatsblätter”
1900 *Zuwachs der Sammlungen*, „MBI.” 12, s. 187–188.
- Niesiołowska E.
1967 *Materiały neolityczne ze stanowiska 6 w Pikutkowie, pow. Włocławek*, „PMMAiE”, t. 14, s. 79–144.
- Nosek S.
1956 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, „Annales UMCS”, sec. F, t. 6 (1951).
- 1967 *Kultura amfor kulistych w Polsce*, Wrocław.
- Pieczyński Z.
1985 *Uwagi o skarbie miedzianym z Bytynia, woj. poznańskie*, „FAP”, t. 34, s. 1–7.
- 1986 *Skarb miedziany ze Skarbienic, woj. bydgoskie*, „FAP”, t. 35, s. 35–40.
- Podkowińska Z.
1951 *Prace wykopaliskowe na stanowisku „Gawroniec-Pałyga” w Ćmielowie, w pow. opatowskim 1950 r.*, „WA”, t. 18, s. 201–242.
- 1955 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na Górze Gawroniec (Pałyga) w Ćmielowie, pow. opatowski, w 1954 r.*, „Spr. Arch.”, t. 1, s. 11–28.
- 1957 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w 1955 r. na stanowisku Gawroniec-Pałyga*, „Spr. Arch.”, t. 3, s. 24–47.
- 1961 *Spichrze ziemne w osadzie kultury pucharów lejkowatych na Gawrońcu-Pałydze w Ćmielowie, pow. Opatów*, „APolski”, t. 6, s. 21–63.
- Rajewski Z. A.
1931 *Skarb krzemieny z Marcinkowa Górnego w pow. żnińskim (woj. poznańskie)*, „ZOW”, r. 6, s. 78–79.
- Rauhut D.
1975 *Życie codzienne w neolicie. Wieś na wysokim brzegu Wisły*, „ZOW”, r. 41, s. 209–232.
- Rech M.
1979 *Studien zu Depotfunden der Trichterbecher- und Einzelgrabkultur des Nordens*, Neumünster.
- Reszczyńska A.
2003 *Badania na wielokulturowym stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem, pow. Hrubieszów, woj. lubelskie*, „MSROA”, t. 24, s. 337–344.
- Salewicz K.
1937 *Tymczasowe wyniki badań prehistorycznych w Mierzanowicach (pow. opatowski, woj. kieleckie)*, „ZOW”, r. 12, s. 39–59.
- Schumacher K.
1914 *Neolitische Depotfunde im westlichen Deutschland*, „PZ”, t. 6, s. 29–56.
- Seger H.
1906 *Die Steinzeit in Schlesien*, „Archiv für Anthropologie”, t. 5, s. 116–141.
- 1924 *Auf den Spuren alter Siedlungen*, „AS”, t. 1, s. 57–76.
- Siuchniński K.
1969 *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu zachodnim, cz. I, Szczecin*.
- 1972 *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu zachodnim, cz. II, Szczecin*.
- Skrzypek I.
2005 *Archeologia Gminy Malechowo [w:] Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, tom IV, Gmina Malechowo, red. W. Rączkowski, J. Sroka, Sławno, s. 39–90.
- Sommerfeld Ch.
1994 *Gerätgeld Sichel. Studien zur monetären Struktur bronzezeitlicher Horte im nördlichen Mitteleuropa, Vorgeschichtliche Forschungen*, t. 19, Berlin.
- Sulimirski T.
1959 *Polska przedhistoryczna*, t. 2, Londyn.
- Szafranski W.
1987 *Prahistoria religii na ziemiach polskich*, Wrocław.
- Szpunar A.
1987 *Die Beile in Polen I (Flachbeile, Randleistenbeile, Randleistenmeißel)*, *Prähistorische Bronzefunde IX*, t. 16, München.
- Tetzlaff W.
1985 *Dwa naczynia kultury pucharów lejkowatych z Czerlejnka, gm. Kostrzyń, woj. poznańskie*, „FAP”, t. 34, s. 188–189.
- Tomiccy J. i R.
1975 *Drzewo życia. Ludowa wizja świata i człowieka*, Warszawa.

- Valde-Nowak P.
1995 *Osadnictwo wczesnorolnicze średniogórza niemieckiego*, Kraków.
- Vencl S.
1975 *Hromadné nálezy neolitické broušené industrie z Čech*, „PamatkyA”, t. 44, s. 12–70.
- Walter D.
1900 *Ueber Alterthümer und Ausgrabungen in Pommern im Jahre 1900*, „BSt.”, Neue Folge 5, s. 246–250.
- Whittle A.
1995 *Gifts from the earth: symbolic dimensions of the use and production of Neolithic flint and stone axes*, „APolona”, t. 33, s. 247–259.
- Wiślański T.
1969 *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław.
1979 *Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych*, „PZP”, s. 165–260.
1987 *Znalezisko gromadne („skarby”) narzędzi kamiennych młodszych kultur naddunajskich z Plemiąt [w:] Neolit i początki epoki brązu na ziemi chełmińskiej*, red. T. Wiślański, Toruń, s. 83–88.
- Wojciechowski W.
1996 *Neolityczny depozyt wotywny z Gajkowa, woj. Wrocław*, „Sil. Ant.”, t. 38, s. 9–19.
- Woźny J.
1996 *Symbolika wody w pradziejach Polski*, Bydgoszcz.
- Zakościelna A.
1997 *Kolejny depozyt wiórów krzemiennych kultury pucharów lejkowatych (KPL) z Gródka nad Bugiem*, „Spr. Arch.”, s. 95–108.
2002 *Wykorzystanie krzemienia świeciechowskiego przez społeczności kultur naddunajskich na Wyżynie Lubelskiej*, [w:] *Krzemień świeciechowski...*, s. 111–122.
- Zápotocký M.
1969 *K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty. Říční nálezy mezi Mělníkem a Pirnou*, „PamatkyA”, t. 50, s. 277–366.
„ZOW”
1928 *Skarb krzemieny na Pomorzu*, ZOW, s. 50.
- Żaki A.
1950 *Pradzieje Małopolski w świetle wykopalisk i opracowań*, „ZOW”, R. 19, s. 120–130.

NIEPUBLIKOWANE PRACE MAGISTERSKIE

- Nowak M.
1988 *Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych w Małopolsce* (praca magisterska), Kraków (maszynopis w Instytucie Archeologii UJ).
- Tunia K.
1973 *Typologia eneolitycznych wyrobów miedzianych z terenu Polski* (praca magisterska), Kraków (maszynopis w Instytucie Archeologii UJ).

Marta Kalafińska

Neolithische Mehrstückdepotfunde auf dem Gebiet Polens

Zusammenfassung

In dem Artikel bespricht die Autorin die auf den polnischen Gebieten bekannten neolithischen Mehrstückdepotfunde (Hortfunde). Sie wurden in einem Katalog zusammengestellt, der 92 Fundstellen umfasst. Die Depotfunde können wir in folgende Kategorien einteilen: steinerne Depotfunde (Nr. 1–64), Kupferfunde (65–74), keramische Funde (75–84) und gemischte Funde (85–92). Ihre Kulturzugehörigkeit ist folgend:

- linienbandkeramische Kultur – 1 Fund
- stichbandkeramische Kultur – 4
- Lengyel-Polgar Zyklus – 11
- Trichterbecherkultur – 65
- Kugelamphoren kultur – 4
- Kultur der kannelierten Keramik – 1
- schnurkeramische Kultur – 1

Für 6 Depots wurde keine Kulturzugehörigkeit bestimmt.

Die Autorin hat infolge detaillierter Erwägungen folgende Schlüsse gezogen.

1. Die Hortfunde kommen schon in der Linienbandkeramischen Kultur vor, doch am zahlreichsten erscheinen sie erst in der Trichterbecherkultur. Anfangs sind es nur Depotfunde der Steinerzeugnisse, doch mit der Zeit erscheinen auch Horte, die Keramikgefäße und Kupfergegenstände beinhalten.

2. Es überwiegen Silexfunde, bei denen Halbfabrikate dominierend sind. Die Kupferdepotfunde enthalten hauptsächlich Schmuck. Bei den Funden von dem gemischten Inhalt registriert man eine kleine Überlegenheit des Beinmaterials. Die Keramikfunde setzen sich hauptsächlich aus den Gefäßen zusammen.
3. Auf den Gebieten Polens kann man ein paar Regionen der Depotanhäufung unterscheiden. Diese Erscheinung scheint aber künstlich zu sein, und wurde durch die Besiedlungskonzentration und den Forschungsstand auf diesen Gebieten bewirkt.
4. Das Deponieren von Horten war vermutlich durch die wirtschaftliche Situation (Überschüsse an Rohstoffen) und religiöse Glaubensvorstellungen sowie damit verbundene Rituale bedingt. Bisher gibt es keine Argumente, die für die These sprechen würden, dass politische Ereignisse das Deponieren von Horten bedingt haben.
5. Die Hortfunde, die in den Donaukulturen freigelegt wurden, soll man bei dem heutigen Forschungsstand, meistens unter dem ökonomischen Aspekt betrachten, also vor allem als Vorratslager behandeln.
6. Die meisten Depotfunde wurden in der Trichterbecherkultur freigelegt und sie sind meistens als Motivfunde zu betrachten. Das kann man aus dem Lagerungsort (z.B. im Wassermilieu oder unter einem Findling), aus einer

besonderen Anordnung der Gegenstände und vor allem aus dem Inhalt (Miniaturgefäße oder rituell beschädigte Gefäße; Menschen- und Tierknochen; mit dem Sonnenkult verbundene Kupfergegenstände; Erntewerkzeug, das Fruchtbarkeitssymbol darstellt usw.) schlussfolgern.

Die Depotfunde der Kugelamphorenkultur, Kultur der kannelierten Keramik und schnurkeramischen Kultur soll man unter dem kultischen Aspekt interpretieren, denn sie beinhalten Erzeugnisse, die auf die Solarsymbolik und den Fruchtbarkeitskult der Natur zurückzuführen sind.

Марта Кафлинська

Массовые неолитические депозиты на польских землях

Резюме

В статье автор рассматривает массовые неолитические находки (депозиты, клады, склады), известные на территории польских земель. Они представлены в каталоге, охватывающем 92 памятника при делении на: депозиты каменные (№ 1–64), медные (65–74), керамические (75–84) и смешанные (85–92). Их культурная принадлежность – следующая:

- культура линейно-ленточной керамики – 1 депозит,
- культура линейно-накольчатой керамики – 4,
- цикл лендельско-полгарский – 11,
- культура воронковидных сосудов – 65,
- культура шаровидных амфор – 4,
- культура радиальной керамики – 1,
- культура шнуровой керамики – 1.

Для 6 складов не установлена культурная принадлежность.

Резюмируя отдельные рассуждения, автор пришла к следующим выводам:

1. Клады появляются уже в культуре линейно-ленточной керамики, однако наибольшее их количество приходится на времена культуры воронковидных сосудов. Вначале – это только депозиты каменных изделий, но со временем формируются клады, содержащие в своем составе также керамические сосуды и медные предметы.
2. Превалируют находки кремневых кладов, в которых доминируют полуфабрикаты. Медные депозиты содержат в основном украшения, а в кладах смешанного состава отмечено незначительное преимущество предметов из кости. Зато керамические клады содержат только посуду.
3. На польских землях можно выделить несколько районов скопления кладов. Однако – это, вероятнее всего,

искусственное явление, обусловленное густотой расселения и состоянием исследований данной территории.

4. Депонирование кладов, видимо, было обусловлено хозяйственной ситуацией (излишки сырья), а также религиозными верованиями и связанными с ними обрядами. До сих пор отсутствуют аргументы в пользу того, что причиной возникновения кладов были события политического характера.
5. Клады, выявленные в дунайских культурах, исходя из современного состояния исследований, следует интерпретировать, преимущественно, в экономическом аспекте, то есть расценивать их прежде всего как следы запасов сырья.
6. Наибольшее количество депозитов открыто в культуре воронковидных сосудов и в подавляющем большинстве они имеют характер жертвенных находок. Об этом можно судить на основании места их размещения (например, в водной среде или под эрратическими валунами), особенного уклада предметов и, прежде всего, на основании их содержания (миниатюрные или поврежденные сосуды; кости людей и животных; медные изделия, связанные с культом солнца; жатвенные орудия труда, являющиеся символом плодородия и т.д.).
7. Депозиты культуры шаровидных амфор, культуры радиальной керамики и культуры шнуровой керамики следует интерпретировать в культовом аспекте, поскольку в их составе присутствуют изделия, связанные с солярной символикой и символикой плодovitости природы.